

A Csornai Premontrei Kanonokrend belső élete a 19. század második felében

(Inzsöl Richárd)

A Csornai Premontrei Kanonokrend több, mint 800 éves történetét egy részletes és összefoglaló munkában – ahogy a Pannonhalmi Szent Benedek-Rend (Magyar Bencés Kongregáció) esetében – mindmáig nem dolgozták fel. Azonban néhány rövidebb korszak kivételével bőven találunk több-kevesebb tudományos igénnyel megírt tanulmányt, amelyek az 1180 körüli alapítástól kezdve egészen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc koráig feldolgozták a csornai, majd az 1802 után vele egyesített türjei, horpácsi és jánoshidai premontrei prépostságok történetét. Ezek közül történeti sorrendben az első munkák Belitzky János és Matics Döme nevéhez fűződnek. Majd Horváth Tibor Antal OPraem igényes tanulmányai egy-egy újabb fejezettel bővítették rendtörténeti ismeretünket. Az ezután következő évszázadok rendtörténetének feldolgozása, viszont ha részben megtörtént is, kiadásra nem került. Azonban a kéziratban megmaradt szakdolgozatokkal – így Horváth Antal Miklós OPraem és Fleck Imre Sebő OPraem munkáival együtt – egészen 1820-ig feldolgozottak mondhatjuk a csornai prépostság történetét. (Illetve a teljesség kedvéért meg kell még említenünk egy részletes és kitűnő tanulmányt, amelyből a rend működésének II. József császár általi betiltása előtti szerzetesi életére következtethetünk.) Gyöngyössy Pál prépostságának az idejéből (1820. augusztus 31. – 1857. március 18.) csak az 1848–49-es forradalom és szabadságharcnak a csornai rendtagok életére való hatásáról van birtokunkban egy előadás szövege, a 19. század második felének történetéből pedig egyetlen rövid tanulmány, a korszak nemes emlékü prépostjáról, Simon Vincéről. Így a Csornai Premontrei Kanonokrend történetének utolsó 170–180 éve jócskán mutat feldolgozásra váró korszakokat, melyek eseményei viszont a rendelkezésre álló levéltári anyagok segítségével, könnyen közkinccsé tehető.

Jelen dolgozattal a 19. század második felének rendtörténeti anyagát igyekszünk feldolgozni, különös tekintettel a csornai anyaházban, illetve az egyes fiókházakban folyó szerzetesi életre, célunk a kiemelkedő jelentőségű rendtörténeti események bemutatása, és azok hatásainak vizsgálata, egy külső, politikai történés (az 1848–49-es forradalom és szabadságharc) által kiváltott reformtörekvések, valamint az 1853. szeptember 29 – október 4. közötti apostoli vizitáció, annak következményeivel együtt, valamint egy belülről induló, a szerzetesi képzés megújítását szolgáló, és ezen a téren páratlan értékű esemény határai között. (Utóbbi alatt értve Erdőssy Kálmán rendtagnak 1900. december 29-én novíciusmesterré történt kinevezését, s az ő működése által a rendi növendékek szerzetesi képzésének megújítását.)

Dolgozatunkban nem törekedhettünk a legteljesebb kép kialakítására, hiszen ehhez a rendtagok legnagyobb részének foglalkozása – a gimnáziumi tanítás – mikéntjére, stílusára, s az ezekből levonható következtetésekre is ki kellene részletesen térnünk, ez azonban a rendelkezésünkre álló, csupán adatszerű információkkal nem lehetséges. Ugyanígy nagyrészt nem számolhattunk a plébániák (Türje, Jánoshida) melletti rendházak életének a maradéktalan ismertetésével, hiszen ehhez levéltári forrásaink sincsenek. Így leginkább a legjelentősebb események részletesebb bemutatására és egy általánosabb kép kialakítására törekszünk, azt remélve, hogy az egyes, talán csak futólag érintett rendtörténeti, kortörténeti esemény részletes feldolgozására kedvet adunk az utánunk jövőknek, s kismértékben hozzájárulunk egy későbbi szisztematikus rendtörténeti mű anyagához.

A csornai és a vele egyesített türjei, horpácsi és jánoshidai prépostságok rövid története

A Szent Mihály arkangyalról nevezett csornai Premontrei Prépostságot az Osl nemzetség alapította, birtokainak jelentős részét is ettől kapta, melyek első összeírása 1230-ból való, de birtokállományát újabb adományok később is gyarapították. Alapító oklevele nem maradt fenn, de a hagyomány az alapítás évét 1180-ra teszi, mivel azonban Csorna első ismert említése 1228-ból maradt fenn, sokan az alapítást az 1220-as évek elejére teszik. Az első premontreiek Hatvanból jöttek Csornára, amely prépostság az első magyarországi monostornak, az 1130-as években közvetlenül Prémontreből alapított Váradhegyfoknak volt a filiája. A prépostság Sopron vármegyében, a győri egyházmegye területén található. Története során

fontos hiteleshelyi munkát végzett egészen 1874-ig. Az általa kiállított legrégebb ismert függőpecsés oklevél 1247-ből való. A 13. században igen népes csornai konvent alapította a türjei prépostságot 1184-ben, és a rajkit 1239-ben. Ám a hanyatlást Csorna sem kerülhette el. 1542-től megszűnt a premontrei élet a monostorban, birtokait 150 évig világi papok kapták kommandaként.

A szerzetesi élet 1702-től indult újra Csornán előbb osztrák, majd morvaországi premontreiek segítségével, ez azonban 1786-ban II. József rendeletével félbeszakadt. Majd 1802-től a Türjével és Jánoshidával egyesített prépostság tagjai, leginkább „tanítórendi” munkát vállalva, pontosabban arra kötelezve folytathatták működésüket a csornai anyaházban, a szombathelyi és a keszthelyi gimnáziumokban, valamint a türjei és jánoshidai plébániákon.

A türjei premontrei prépostságot 1184-ben Lambert de Tyrle, Szent László király nővérének, Zsófiának a fia alapította a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Dienes de S. Gerardo szentgróti bán IV. Béla király idejében, 1241-ben jelentékeny birtokkal gazdagította. Hiteleshelyi munkát a monostor a 13. század második felétől mintegy 70-80 éven át végzett. A mohácsi vész és a reformáció után kegyurai közül többen a hitújítókhoz csatlakoztak, ezért a prépostság sokszor állott hadban például a szentgróti Hagymásyakkal. 1567-től 1610-ig a veszprémi püspökök voltak a kommandátorai, majd a Batthyány család birtokába került. 1703-ban Schöllingen Ferenc perneggi és csornai prépost szerezte vissza a rend számára, végül 1741-ben néhány évtizedes perneggi kormányzás után Csornával egyesítették. 1767-ben egy rövid időre újra önálló lett, mígnem 1785-ben II. József betiltó rendelete el nem törölte. Az 1802-es visszaállításkor újra egyesítették Csornával, s attól kezdve kis számú konventjével rendi plébániaként működött, s majd látni fogjuk birtokainak a rend gazdasági életében való jelentős szerepét.

A Szent Péter és Pál apostolokról nevezett horpácsi prépostság valószínűleg az ágoston-rendi kanonokoké volt, azonban egy 1226-ban kelt okirat István csornai prépostot egyben horpácsi prépostnak is mondja, amiből a történészek sokáig arra következtettek, hogy a horpácsi prépostság már a 13. században létezett, sőt Csorna alapítása volt. Majd 1702-ben Schöllingen Ferenc perneggi és csornai prépost egyszer s mindenkorra a csornai prépostsághoz csatolta, s azóta címét és javainak egy csekély részét együtt adományozták a csornai prépostsággal.

A Keresztelő Szent Jánosról nevezett jánoshidai prépostságnak sem alapítóit, sem kegyurait nem ismerjük, alapító oklevele nem maradt fenn, de a hagyomány szerint alapítása 1186-ban történt a kökényesi monostorból. A török időkben teljesen elpusztult, azután viszont morvaországi premontreiek által új életre támadt, akik vállalták a hely lelkipásztori ellátását is. Így birtokai is a zabrdovici apátsághoz kerültek. Az e korból fennmaradt anyakönyvek virágzó hitéletéről tanúskodnak, ami magyarázza azt is, hogy egészen 1790-es feloszlatásig premontreiek voltak a plébánosok Jánoshidán. 1802-ben szintén Csornához csatolták és ugyanúgy, mint Türje, rendi plébániaként működött. S ugyancsak látjuk majd fontos szerepét a rend gazdasági életében, a közelében lévő kegyúri plébániákkal együtt.

A Premontrei Rend helyzete 1850-ben

A Premontrei Rend összes apátságainak a jegyzéke – a *Catalogus Ordinis* – számos kódexben maradt fenn. Több közülük nyomtatásban is megjelent. Legfontosabb ezek közül az 1320 körüli általános káptalannak az összefoglalása, amely akkor az egész rendet 30 tartományra, ún. *cirkárára* osztotta, melyek közül a magyar cirkária a huszonötödik volt. (A tartományok neve a latin „circa” = „örzés” szóból eredeztethető.)

A 18. században a rend fokozatos megszüntetése Európában II. József említett rendeleteivel kezdődött. A francia forradalom minden monostort felszámolt, nemcsak Franciaországban, hanem Itáliában és Belgiumban is, amelyek francia alapítások voltak, így végül az egész rendben mindössze 9 monostor került el a teljes eltörlést. A 19. században a függetlenné vált Belgiumból indult el a rendi újjászületés. Averbode, Grimbergen, Park, Postel, Tongerlo apátságainak erősen monasztikus beállítottságú közössége azonban nem talált kapcsolatot az eredeti életformától nagyban elszakadt osztrák-magyar kanóniákkal. Így a 19. században különféle irányzatú csoportok jöttek létre, melyek közül a két

legfőbb: a szigorúbb, kontemplatív jellegű brabantiak (Belgium, Hollandia) és a tevékeny, lelkipásztorkodásban és főleg tanításban elkötelezett osztrák, cseh és magyar apátságok. Nemcsak a generális apát hiányával összefüggő jogi egység hiányzott, de a lelki egység is sok-sok kívánnivalót hagyott maga után.

A 19. század közepére megnőtt a jelentősége a főleg Belgiumot magában foglaló *brabanti cirkáriának*, amelyhez a francia forradalom által eltörölt, de 1834-ben visszaállított Averbode és Grimbergen, a két évvel később felélesztett Park és Postel, valamint az 1838-ban újraindult Tongerlo apátságok tartoztak. Ezekben a rendtagok legnagyobbbrészt plébániai lelkipásztorkodással foglalkoztak, illetve a visszaállításától fogva Tongerloban végezték teológiai tanulmányaikat az összes belga apátságok növendékei. Ezek az apátságok 1850-ig – mivel generális apát nem volt – egy Brüsszelben élő apostoli vizitátor, bizonyos Mgr. Thomas François Corselis joghatósága alatt közvetlenül a Szentszéknek voltak alárendelve.

A Habsburg Birodalmon belüli valójában egy, de nyelvterületek szerint mégis tagozódó cirkáriák jöttek létre. A *cseh cirkária* az egész Rendszerben legnagyobb létszámú apátságaival rendelkezett. Kiemelkedett Strahov (93 rendtaggal), ahol 1627-től őrizték az alapító, Szent Norbert földi maradványait, s mely óriási könyvtárával és képtárával a tudomány művelésének jelentős központja, 24 plébániájával pedig a lelkipásztori tevékenységnek kiemelkedő példája volt. Másik központnak Teplá számított (103 rendtag), mely ugyancsak hatalmas könyvtáráról, régiség-tani múzeumáról és virágzó ipartelepeiről volt híres, de igen említésre méltó a teplái apátság által fenntartott német tannyelvű gimnázium is Pilsen-ben, valamint ez az apátság építette és fejlesztette ki nagy áldozatokkal a világhírű Marienbad és Karlsbad (Karlovy Vary) gyógyfürdőket is. Ide tartozott még két kisebb létszámú közösség: Želiv (36 rendtag) és Nova Říše (15 rendtag), ahol buzgó konventi élet és lelkipásztorkodás folyt. Ezek a cseh apátságok egészen 1845-től végig a 19. század második felén nagyon fontos szerepet játszottak a Premontrei Rend egységének újbóli létrejöttében. Az *osztrák cirkária* apátságai közül ebben az időben a legnépesebb Wilten (Innsbruck mellett, 45 rendtaggal), amely a nagy hírű innsbrucki teológiai fakultás mintegy fiók-internátusaként is működött, fiatal rendtagjait elsősorú szemináriummi nevelésben és teológiai képzésben részesítve. Azután fontos volt Schlägl (32 rendtaggal), melynek tagjai nagyrészt lelkipásztorkodással, teológiai tanítással és hitoktatással foglalkoztak, emellett a monostor szintén igen gazdag könyvtárral rendelkezett, amelyben közel 200 ősnymtatvány és több unicum (vagyis egyetlen példány) létezett, gazdasági élete pedig egész Felső-Ausztriában híres volt faiparáról, komlótermeléséről és sörgyártásáról. Ide tartozott még a lelkipásztorkodással foglalkozó Geras (33 rendtaggal) is. A magyar cirkária két apátságból állt: Jászó (86 rendtaggal) és Csorna (39 rendtaggal). A teljesség kedvéért megemlítjük az egyetlen premontrei apácamonostort a lengyelországi Zwierzyniec-ben (Krakkó mellett), ahol 1850-ben 37 apáca élt, és saját leányinternátusukban tanítottak és neveltek.

A 19. század második fele az az időszak, mely alatt újjáéledt a premontrei szerzetesség a rend bölcsőjében, Franciaországban is, s melyben létrejön újra, közel száz évnyi szétszakadás után, csaknem maradéktalanul, a rend egysége, amely nem kis hatást gyakorolt az egyes közösségek, így a csornai prépostság életére is.

A csornai prépostság 1850-ben, illetve Gyöngyössy Pál prépostságának utolsó éveiben

Ahhoz, hogy a csornai prépostságban 1850-ben fennálló körülményeket megértsük, röviden tekintsük át, az akkori prépost, Gyöngyössy Pál életútját is, s hogy mi történt a csornai konventben az 1848–49-es forradalmi események hatására.

Gyöngyössy (keresztnevén: József) Pál 1779. július 20-án született az Ung megyei Darma községben, nemes szülőktől, akik rokoni kapcsolatban álltak a néhai Gyöngyössy István költővel. Gimnáziumi tanulmányait Ungváron végezte, s ott is tett érettségét 1797-ben, majd bölcséletet és jogot tanult a pesti egyetemen, s az 1802-ben visszaállított premontrei rend csornai prépostságának tagjai közé lépett 1804. október 14-én Türrén, mivel a visszaállítás után hat évig még Türrén éltek, amíg az 1790-es évek végén leégett csornai monostort újjá nem építették. 1805. október 20-án tett fogadalmat, és 1806. december 25-én Veszprémben szentelték pappá. 1806-tól konventtag Türrén, majd 1808-tól a keszthelyi gimnázium

igazgatója, házfőnök, tanár és hitszónok egyben. Később a Gróf Festetics György által alapított magán líceumban is tanított, a történelmet adta elő. 1812-15 között a csornai levéltárnál, mint olvasókanonok működött. 1815-ben a szombathelyi gimnázium igazgatója, tanára és hitszónoka lett, valamint a rendház főnöke. A Buday Ágoston prépost halálát követő négy éves interregnum után I. Ferenc császár 1820. augusztus 28-án nevezte ki csornai préposttá, és 1821. január 1-jén herceg Schwarzenberg Ernő győri püspök apáttá benedíkalta Csornán.

Gyöngyössy Pál prépost a szabadságharc alatt, és különösen azután Scitovszky János esztergomi érsek irányvonalához csatlakozott a forradalom eseményeinek megítélésében. A konventben lezajlott eseményeket például így értékelte: „1848. év ápr.[ilis] 13kán kiütvén a Csornai Konventben a forradalom a zajosan öszve sereglett szerzetesek által. Professorok által nékem aláírásra egy néhány pontokból álló szerkeszetet terjesztettek előmbe, melly pontok miatt a Konvent már Prépostnak választásomkor Displíciam Casarea Regiam [= császári és királyi nemtetszést] vont magára 1818-1819. évben. Én ezen pontokat, mivel a pártosok által fenyegettettem, s veszélybe forogván, aláírtam. Ezen pontok által mind préposti hivatalom a személyzet kormányzására nézve semmisítetett. De a préposti vagyonok, jószágok igazgatása is tőlem a királyi diplomáim ellenére erőszakosan elvétellett, s mindentül megfosztattam. A cassák elfoglaltattak.”

Az említett „néhány pontokból álló szerkeszet”-et szintén megőrizte a rend levéltára. Gyöngyössy Pál csornai prépost az alábbi záradék mellett aláírásával látta el a pontokat: „A rendtagok által hozzájárulás végett elem terjesztett mindezen pontokat elfogadom, helybenhagyom s aláírásommal megerősítem.” Ebbe a határozatba azonban aligha nyugodhatott bele, valódi érzéseit maga fogalmazta meg, amikor szignóját azzal indokolta, hogy „a pártosok által fenyegettetve” veszélyben forgott. Személyi kérdésekben a szombathelyi rendház tagjaival állhatott leginkább ellentétben, akik szerinte „mindennel kényelmesen ellátva, és így minden elegendő ok nélkül revolutionális lélekkel” viselkedtek iránta, és leveleikben „gyalázatos kifejezésekkel” illették őt. Különösen sérelmezte, hogy az említett levelek aláírói között ott látta a mindössze 28 éves Nagy Bálint nevét is, akit a szolnoki esperes elmarasztaló jelentései szerinti illetlen magaviselete miatt, két évvel korábban Jánoshidáról Szombathelyre kellett helyeznie.

A káptalani határozat is jórészt a szombathelyi tanárok (s csak részben a keszthelyiek) indítványából állhatott össze, hiszen amikor – a valószínűleg hozzá személyesen, vagy elveiben közel álló – Molnár Ferenc jánoshidai jószágkormányzó elmozdítását kívánták, a prépost a türjei, jánoshidai és keszthelyi házakról azt mondta, hogy azok „igazi szerzetes szellemmel bírnak”. Ezért számára ők a tanúk mellett, hogy Molnár „törvényes előjárójához professiója szerint mindenkor hív maradt”, „jó moralitású”, és „azon a vidéken jeles gazda”. De mivel a rend tagjainak nagyobbik része által aláírt jegyzőkönyv, s a saját kezűleg aláírt káptalani határozat kötelezte, nem térhetett ki a jánoshidai jószágkormányzóság munkájának a felülvizsgálata alól, csak azt kérte rendtársaitól, hogy ezt az ellenőrzést ne rendtagok, hanem a váci egyházmegye részéről kiküldendő biztos végezze, aki ezt részrehajlás nélkül teheti.

1849 szeptemberében azonban megkísérelte, hogy Scitovszky Jánostól, az újonnan kinevezett esztergomi érsektől az április 13-i káptalani határozat hatályon kívül helyezését kérje. Ez nem történt meg, így egy évvel később, 1850 nyarán már nem látott más kiutat a maga számára, mint hogy a lehető legmesszebb Csornától, Jánoshidára költözzön. A jánoshidai „kényszertartózkodás” viszont Gyöngyössy szempontjából azért volt jó taktika, mert Csornáról való távolléte idején a rendfőnöknek fenntartott döntéseket más nem hozhatta meg, vagyis a prépostság gazdasági, valamint az utánpótlásban mutatkozó csődje kifelé részben palástolható volt. (Ekkor ugyanis már 9 éve nem vettek fel új novíciusokat.) Taktikája azonban egyre nagyobb elégedetlenséget szülve a rendtársak körében.

Az első, préposti jogkörbe tartozó, elodázhatatlan döntés fél évvel Gyöngyössynek Jánoshidára való távozása után állt elő, amelynek a kérdése aztán utat nyitott az elégedetlen, a rendfőnököt felelősségre vonni akaró szerzetesek szunnyadó indulatainak. Szenczy Imrét „az idő rövidsége, az ügy szorgossága, s a prépost távolléte miatt a rend becsülete s a köznevelés érdekében önszerűleg, a prépost előleges jóváhagyása nélkül” a perjel és a konvent az 1850/51-es tanévtől Szombathelyre küldött igazgatónak 1851. február 9-én levélben fordult Dézsenyi Evermód perjelhez s rajta keresztül a csornai konventhez. Megírta,

hogy Sterne Ferdinánd OCist királyi tankerületi főigazgató január 28. és február 5. között hivatalos látogatást tett az iskolában, amelynek során előkerült a jövőbeni tanároknak az új középiskolai tanári vizsga szigorúbb követelményei szerinti megmérettetése, s hogy Nagy Bálint fiatal rendtag a tanerőhiány folytán felmenthető lenne-e ez alól. Nagy egyébként ekkor nem tartózkodott Szombathelyen, mert a fentiekben említett okok miatt Gyöngyössy valószínűleg elhelyezte Szombathelyről, hiszen a továbbiakban Szenczy azt írja, hogy Sterne szerint a felmentés csak akkor lenne lehetséges, „ha őt (ti. Nagyot) most mindjárt valami szín alatt, mint szépírást tanítót és helyettest, Szombathelyre hoznák”. Ezért Szenczy igen kíváncsi volt, hogy Nagy Bálint még a húsvét után kezdődő második félév előtt Szombathelyre kerüljön, csak hogy a diszponálás a prépost jogkörébe tartozó intézkedés, s ezt az ő távollétében elvileg más nem hozhatta meg. Néhány nappal később, február 15-én Dézsényi és Kopits Ignác alperjel levelet írtak a prépostnak Jánoshidára, melyben hangot adtak annak a „már többször érintett s szintannyszor közölt szűkségnek, hogy a rend főnöke a prépostság székhelyén, nem pedig olly tetemes távolságra eső fiókházában tartsa lakását”. Majd előhozták Nagy Bálint ügyét, aki még mindig nem nyugodott bele a prépost részéről 1849-ben őt ért sérelembe. A Nagy illetve a jánoshidai jószágkormányzó, Molnár Ferenc közötti viszályok kivizsgálását ugyanis a prépost eltussolta, valamint a lajosmizsei birtokok felügyeletét később is egy olyan emberre bízta, aki egyszer már lemondott a rend szolgálatáról, sőt „a rendet a legnagyobb megvetéssel páros tiszteletlen kifejezésekkel is sértegette”. Kifejezve az eset feletti fájdalmaikat és szolidaritásukat Nagy Bálint mellett, Dézsényiek közölték a préposttal, hogy remélt jóváhagyásával február 18-i hatállyal Nagyot Szombathelyre küldik, amit Szenczy igazgató mellett az egész tanári kar és Uzsay Ágoston házfőnök is igen szorgalmazott. Ezek után pedig a prépost hazatérésére vonatkozó további indokként megemlézték, hogy Sterne főfelügyelő március végén Csornára kíván jönni, s a szombathelyi főgimnázium tanári karának a csornai rendből küldendő újabb tanárokkal való kiegészítése, valamint a keszthelyi gimnázium eltörlése ügyében tárgyalásokat akar folytatni, amely megkívánja a prépost személyes jelenlétét. Ha ezen alkalomra a prépost nem jönne haza, az igen nagy illetlenségnek számítana, minthogy más okból ugyan, de már a főfelügyelő előző körútja során sem tudtak találkozni. Végül pedig biztosították arról, hogy ők a saját jogaikat szerető és a prépost jogait tisztelni tudó szerzetesek, akik igen vágyanak már arra, hogy főnöküket az anyaházban láthassák.

Gyöngyössy azonban nem tett eleget a kérésnek és továbbra is Jánoshidán maradt. A következő írásos dokumentumot a csornai konvent és a prépost közti kapcsolatról 1851. április 19-i keltezéssel találjuk, melyben Pintér Endre rendtag és a csornai gazdasági választmány jegyzője nem kevésbé felelősségre vonó hangnemben közölték a préposttal a választmányi ülés határozatait. Ebből fény derül a prépostság tragikus anyagi helyzetére, amely nem kétséges, hogy részben a prépost rossz gazdasági ténykedésének is köszönhető. Hiszen, amikor április 15-i dátummal Gyöngyössy megküldte Csornára az „Átadási Jegyzékek”-et, csak a jánoshidai és a csornai gyapjú eladása kapcsán is már 1000 pengő forint hiány mutatkozott az elszámolásban, pedig Gyöngyössy meggyőződéssel írta az adósságokról és hitelekéről szóló leirat végére, hogy „ezzel, ki csak részletes pénzkezelő voltam mindenenket tisztán, világosan kimutattam”. Pintérék szóltak még a csornai posta ügyéről is, amely „legfőbb helyről, valamint az összes prépostságok, úgy az is a prépost nevére adatott”, de arról is meg voltak győződve, hogy ami a prépostnak, mint rendfőnöknek adományoztatott, az egyúttal a konventnek is. Ebből tehát kiderül, hogy a csornai posta felügyelete a prépost és a konvent joghatósága alá tartozott, s abból is jövedelemmel bírt. A gazdasági választmány mégis azt az ajánlatot tette Gyöngyössynek, hogy bár „legkisebb szándéka sincs a prépost póstamesteri hivatalát alacsonyítani, vagy körülírni, sőt kész ezt az annyira »tulajdon személyére átadott és felelőssége alatt ellátandó« minden póstajövedelmet a prépostnak, mint congruát, ha egyedül ezzel megalégszik, átengedni”. A választmány ugyanakkor fenntartotta magának a jogot „ezen jövedelem és a postalovak feletti intézkedésre”, s döntését azzal indokolta, hogy elkerülhető legyen az előző évben megtörtént eset. Ekkor „a Választmány utasításul adott határozata ellenébe, ugyan a póstakiadónak rögtönözte rendeletét, de a postalovakat, olly csúf és vesztegetett áron, egyedül csak kocsisával értekezve, eladta Nagy Csütörtökön, midőn mások, a legeggyűűebb keresztények is a katolikus vallás legfőbbesebb titkai emléket ülik”. E postalovak árát „természetesen” nem tette be a közpénztárba, amiért is a választmány kilátásba helyezte, hogy ha ezt továbbra sem teszi meg, úgy a konvent ezt az „őnagysága méltósága és fényes állásával semmiképp meg nem egyeztethető eladást [tulajdonképpen elidegenítést] megsemmisíti és a lovakat tüstént visszahajtatja a vevőtől”.

Fentiekből is kitűnik: Gyöngyössy jellemére nézve sem büszkélkedhetett nemes vonásokkal, hiszen konventjének a megkárosítása mellett a saját zsebére és kénye-kedve szerint gazdálkodott, amely e korban – amikor a rend fennmaradása leginkább anyagi megélhetésétől függött – nem volt megengedhető, illetve soha nem szerzetesi, rendfőnöki magatartás. Gyöngyössytől a Gazdászati Választmány megkeresésére sem érkezett válasz, s a rendtársak türelme egyre fogyott, elégedetlenkedése egyre nőtt.

Ennek egyik jele Szenczy Imre szombathelyi igazgató levele a csornai konventhez 1851. május 2-án. Tarthatatlannak mondta az aktuális állapotokat, Gyöngyössy viselkedését pedig minősíthetetlennek, s amint írta: „előjárónk makacs külöнкödése miatt több egyházi és világi személyek nemtetszésébe estünk”. Kérte a konventet, hogy mivel a prépost – bár már Szent Márton napjára (1850. november 11.), s utóbb március végére ígérte – még mindig nem tért vissza Csornára, saját jogkörében intézkedjen újoncok felvételéről, amit az iskolák 1850-ben életbe lépett, Thun-féle új szervezeti feltételei, és a közeljövőben a szombathelyi gimnáziumnak teljesen a csornai rendre háramló ellátási terhe égetően szükségessé tesznek. (Addig ugyanis a szentgotthárdi, majd a szentkereszti – ma: Heiligenkreuz, Ausztria – ciszterci apátok fizették a líceum négy világi pap tanárának az eltartását évi 2000 forinttal.) Kérte a konventet, „szólítsa föl a Prépost Urat egész tisztelettel, de erélyesen még egyszer, hogy e' félrevonulási botránynak véget vetvén velök együtt előrelátással működni hivatalának tartsa”. Legvégül pedig kilátásba helyezte, hogy ha a prépost ezen utolsó felszólításra sem térne haza, legalábbis a szombathelyi tanárok kénytelenek lesznek előbb az egyházi, majd a legfőbb világi hatalomnál is, új rendfőnök kinevezéséért folyamodni.

Ami a novíciusok felvételét illeti, Szenczy – bizonyára mások által is megfogalmazott – követelése megvalósult, amikor is 11 (!) év után először, újra volt újonc felvétel, méghozzá egyszerre öten öltöztek be 1851. augusztus 19-én: Preszner Mihály, Holub Bernát, Sailer Hermann, Sztraka Gábor és Schimpöck Benedek. Az ő felvételük már minden bizonnyal Gyöngyössy tudtával és intézkedésére történt Csornán az iskolai év végén. Májusban viszont, amint láttuk, még nem tartózkodott az anyaházban.

Dézsényi Evermód perjel sietve továbbította a Szenczy Imre által képviselt szombathelyi tanárok kérését a prépostnak hazahívása tárgyában, s amint néhány hónappal korábban is tette, most is csatolt egy éppen aktuális és konkrét okot is Gyöngyössynek a csornai tartózkodására. Értesítette például Báró Hauer Sopron megyei főispán május végén esedékes csornai látogatásának tervéről, s a főispán kifejezett szándékáról, mely szerint személyesen is szeretett volna találkozni a rendfőnökkel. Ennek rögzítése után rövid jellemzést adott az akkori időjárásról illetve a várható termésről: „Üdő járásunk e vidéken a legkedvezőbb, már Ápril hó végével, úgy Májusnak majd minden napjaiban szép esseink vannak. A természet legbájában mutatkozik mindenben. Őszi vetéseink sássában már le borulnak, azért is ezeket sássolni kellettük. A rozsok fejeiket ki hánták, kukoriczák kelnek, kaszálóink jó reményt mutatnak, ló hert, luczernát javába kaszáljatjuk zöld takarmánynak, gyümölcsfaink telvék virágokkal, azért is a gabonák árokban csökkennek. Birkáink igen jó karban vannak.”

Gyöngyössy prépostnak a csornai konventtől való eltávolodását és az ennek következtében keletkező bonyodalmakat – más személyes problémákkal együtt – jól összefoglalta Szenczy Imrének a „préposthoz intézett paprikás levele”, melyet Gyöngyössy már Csornán kapott kézhez, ahová – úgy látszik engedve a többszöri felszólításoknak – 1851 májusának végére visszatért.

Sajnos Gyöngyössy válaszlevelei közül egy sem maradt ránk, így csak közvetve tudjuk, hogy ő maga többször is válaszolt mind a konventnek, mind a szombathelyi tanároknak, akiknek a leveleit „gyakori fölszólításoknak” mondván, saját nyugalmát zavarva érezte általuk. Ezzel viszont ellentmondásba keveredett, mivel utóbb pedig azt sérelmezte, hogy a konvent vele minden „correspondentiá”-t megszüntetett. Ennek okát Szenczy abban látta, hogy bár ő ugyan írt egy személyes levelet Gyöngyössynek abban az ügyben, hogy szombathelyi igazgatói kinevezése mellé ne kapjon más – még az evvel általában együtt járó házfőnöki – kinevezést se, második, hivatalos levelét Nagy Bálint ügyében – melyet a csornai perjelen keresztül küldött meg a prépostnak – viszont már rossz néven vette, mondván: „directionális dolgait maga végezze”! De a közelmúltban is, amikor Szenczy 1843-46 között a keszthelyi gimnázium igazgatója volt, a prépost soha nem kért tőle semmiféle információt a tanárok felkészültségéről, munkájáról. Ezek után Szenczy már nem óhajtott Gyöngyössyvel semminemű kapcsolattartást, mert úgy

érezte – mint sokan mások a rendből –, hogy a prépost abban látja a rend bajainak az orvoslását, hogy semmit sem tesz, mindent az időre bíz, és önmaga számára nyugodtabb körülményeket keresve Jánoshidára költözik. Mindebben valahol azt is sejthetjük, hogy Gyöngyössy egyszerűen nem tudott mit kezdeni az új szabadságeszmék térhódításával, s minden személye ellen irányuló kritikát ennek jeleként értelmezett. Passzívítása nemcsak konzervatív reakció volt, hanem ő maga is érezte, hogy a rendi közösség belső életét rosszul irányította. Talán le is mondott volna hivataláról – amely abban az időben csak igen ritka esetben történhetett meg –, de félt, hogy még életében meg kell látnia utódai kormányzását, s azok által saját hibáit, mulasztásait. Gyöngyössy 72 éves volt ekkor, és 31 éve prépost, már csak energiájából sem tellett többre.

Szenczy leveléből megtudjuk továbbá, hogy a levelek mellett, vagy épp azok kézbesítőiként személyesen is jártak rendtagok a prépostnál Jánoshidán, hogy kik, azt nem tudjuk, csak annyit, hogy a céljuk ez volt: „tisztelettel megkérni őt: adjon a rend helyzetéről fölvilágosítást, és tanácskozzék a rendtagokkal a közügyről közösen”. Újabb adalék Gyöngyössy jelleméhez a reakciója, mely „szép és szende volt, de nem sokára kisült, hogy az vagy csupán színlelt volt, vagy hogy azt megbánta, elgondolván: hogy ennyi pénzzel mint eddig, kénye szerint tán nem rendelkezhetik, és előbbi módja szerint (mit nem szükséges jellemezni, mert ő maga úgyszólván legjobban tudja azt) ezután nem kormányozhat”.

Szenczy levelének célja végül is újra csak az volt, amit jó két évvel korábban, akkor különösen is a szombathelyi tanárok – de nyilván a velük szimpatizáló, 1849-ben viszont csornai hiteleshelyi tagként működő Szenczy is osztott – követeltek: a prépost hívjon össze Csornára rendi nagykáptalant, amelyen a prépostság, a gimnáziumok és az egyes rendtagok ügyeit nyíltan megtárgyalhatják. Ennél nehezebbet viszont talán nem is kérhettek volna Gyöngyössytől, aki már 1849-ben is kijelentette: „Én káptalanokat eddig nem tartottam, mert ama súlyos Displicentia Caesareo-Regia, mely ezelőtt 28 évvel Rendünket érte, tilalmazta a Káptalan tartását a püspök jóváhagyása nélkül, sőt jelenléte nélkül. Én hozzájuk járni kelni koldulni nem akartam, de mindamellett békességben éltünk, ellenünk panasz nem volt.” Vagyis Gyöngyössy, hosszú rendfőnöksége ideje alatt, saját kezdeményezésére egyetlen egyszer sem hívott össze káptalant. Attól félt-e jobban, hogy őt magát felelősségre vonják, ha a tiltás ellenére tanácskozást hív össze, vagy hogy ezzel a saját hatalma szenved csorbát, nem tudjuk eldönteni, mindenesetre ekkor már oly nagy volt az elégedetlenség a rendtársak részéről, hogy Gyöngyössy már csak bajosan húzhatta tovább az időt. A feszültség annál is inkább nőtt, hogy bár Gyöngyössy az 1849. április 13-i reformkáptalan határozatait aláírta, azok megvalósítását nem vitte véghez, sőt Csornáról való távozásával csak rontott a helyzeten.

De Gyöngyössy nemcsak saját rendjén belül nem ismerte fel a változások jeleit, a reformok elkerülhetetlenségét, hanem a többi, hasonló helyzetben lévő „tanítórend” példája sem bírta jobb belátásra. Pedig ekkor már javában cikkeztek a *Religio*-ban a szerzetesrendeikről, Villax Ferdinánd zirci ciszterci apátról például nyíltan megírták, hogy sem megfelelő számú rendtagja, sem elégséges gazdasági jövedelme nincs három gimnáziumuk fenntartására, működtetésére. Richter Alajos jászói prépost, szintén hasonlóképpen megkapta a magáét. Gyöngyössy – tudva, hogy a csornai prépostság, bár az arányokkal is számolva – sokkal rosszabb helyzetben van mind személyzetét, mind gazdasági állapotát tekintve, mint az imént említett másik két apátság, mégis csak ennyit válaszolt Szenczy aggodalmaira: „semmit se tartanak, meg fogok én felelni”. Egy mondat erejéig ugyan ő is kitér a rendi utánpótlás kérdésére, de mintha egészen természetesnek tartaná, hogy a jelentkezők a prépostnak a gimnáziumi igazgatókon keresztül egyszeri felszólítására „csapatostul” fognak a rendbe jelentkezni. Szenczynek ki kellett ábrándítania azzal, hogy tudomása szerint az aktuális szombathelyi nyolcadik osztályban esetleg, ha ketten gondoltak arra, hogy szerzetesek legyenek, de amint mondta: „azok sem a legauthenticusabbak”. Szenczy szerint inkább a Csornához közeli Győrben kellene érdeklődők után nézni, de valójában ebben se nagyon bízott maga sem, hiszen Rimely Mihály pannonhalmi bencés főapát is Szombathelyre írt felszólítást, hogy a 6., 7. és 8. osztályosok közül a bencés rendbe lépni kívánók nála jelentkezzenek. Szenczy világosabban látta az 1848–49 utáni változásokat, s így összegzett: „Nem is egykönnyen fogja valaki magát ezután tanító rendi szerzetesnek szánni; hitvány igen, de ilyen most nem kell senkinek.” Érdekes kitétele a levélnek Gyöngyössy sorainak idézése, amit Szenczy bizonyára kesernyés mosollyal fogadhatott. A prépost ezt írta: „Egymástól nem vagyunk messze, csak a pesti lánczíd választ bennünket”. Egy egy lapos postai levél viszont Szombathely és Jánoshida között nem ment el 24 pengő krajcárnál kevesebért. Majd Szenczy igen

korrekt módon így búcsúzott a préposttól: „Egyébiránt miket itt majdnem egész levelemben, mint közös érzelmeket csupán nevem aláírásával (a' sok aláírtos levél, mint látjuk nem kedves) Nagyságodnak írtam, ne vegye rossz néven. A' nyíltszívűség jobb, mint a' leplezető modor és félrendsabályok. Bajaink orvoslására első lépés azoknak tisztába hozása. Más tanácsot adhat ugyan a' szenvedély, mást az, ki önérdeket legyezve hízeleg; de ki higgadtan számot vet magával, azt találandja jobb embernek, ki az igazságot előtte felfödi.”

Ezután már csak egyetlen levelet találunk a prépost és a szombathelyi ház hivatalos érintkezéséből 1851. július 27-i dátummal, melyben a szombathelyi tanárok megköszönték neki a náluk tett látogatását, azzal együtt, hogy kifejtették: a prépostnak a jánoshidai gazdaság állapotáról adott beszámolója nem győzte meg őket, mert más forrásból pedig úgy tudják, hogy az elmúlt évben például 25 mázsával kevesebb gypajút szolgáltatott be Jánoshida, mint amennyit jó gazdálkodás mellett várni lehetett. Ha ez így lett volna, azt igen aggasztónak tartanák, mert ez egy újabb példája lenne a rend gazdasági süllyedésének. Végül immár megszokott módon, de lankadást nem ismerve kérték a rendfőnököt, hogy „a' Conventtel, meghíván oda néhányat a' külházbeliekből is, a' következő szünnapokban a' Rend közügyeiről értekezletet tartani ne terheltekk”.

Érdeemes röviden összehasonlítani Richter Alajos jászói premontrei prépost és Gyöngyössy Pál csornai prépost személyiségét, hogy még tisztább képünk legyen a rövidesen apostoli vizitáció és rendi nagykáptalan előtt álló magyar premontrei prépostságok helyzetéről. Richter Gyöngyössynél csak négy évvel volt fiatalabb, 1802-ben az elsők között öltözött be Jászón, és 1804-ben, amikor Gyöngyössy belépett a csornai prépostságba, ő már fogadalmat tett, de pappá később szentelték, éppen abban az évben (1808), amikor Gyöngyössyt már keszthelyi gimnáziumi igazgatóvá és házfőnökké nevezték ki. Richter előbb cirkátor és teológiai tanár Jászón, 1814-től alperjel. Ebben a tisztségében már 1816-ban jelölték (második helyen) Zásió András prépost utódjaként, akkor azonban a kassai konviktus régense és gimnáziumi igazgatója, Bernáth Miksa lett a prépost, Richterről viszont ezt a jellemzést olvashatjuk már ekkor: „Nyílt ész, világos áttekintés, szervező munkaerő, szívós, erélyes akarat és szigorú kötelességtudás tette tiszteltté rendtársai előtt.” Később 1819-től a kassai királyi konviktus kormányzója, majd 1830-ban jászói préposttá nevezik ki, amikor Csornán már 10 éve Gyöngyössy volt a rendfőnök. Richtert – csak az érdekesség kedvéért – az a Scitovszky János, akkor rozsnói püspök iktatta be préposti hivatalába, aki majd 1853-ban esztergomi érsekként lemondásra bírta, hogy keresztfiát, Répássy Józsefet ültesse a helyébe.

Richter prépost, kormányzásának az első hat évét teljesen arra fordította, hogy a rend belső ügyeit rendezze, s gazdaságát fellendítse. Erkölcsei-fegyelmi szempontból sokat számított a saját szigorú példája, buzdítása és személyválogatást nem ismerő igazságszeretete. Emellett tudta rendtársainak arra érdemes munkáját kellőképpen méltányolni, s ez „az erők régi zsibbadtságát csakhamar élénk tevékenységre változtatta”, nem utolsó sorban pedig volt tapintata ahhoz is, hogy részt adjon nekik a kormányzás munkájából. Ezek láttán tehát azt mondhatjuk, hogy Richter – legalábbis prépostságának az első éveiben – Gyöngyössytől egészen különböző, nyílt, „haladó” stílusban kormányzott, minden évben tartott káptalant (ugyan nem minden rendtag, hanem csak a rendi előjárók, a házfőnökök és egy-egy rendházi képviselő jelenlétével). Összehívott továbbá házi tanácskozásokat is, a prépostság gazdasági ügyeinek gondos felügyeletére rendtagokat képeztetett ki, vagy a bizalmát élvező világi gazdászokra bízta őket, de ugyanígy a rendi növendékek és tanárjelöltek képzésére is nagy gondot fordított, mellyel megnyerte magának a rendtagok színe-javának a tetszését. S mindez több, mint másfél évtizedig így folyt, Richter kivívta mind az egyházi, mind a világi feljebbvalók elismerését, ennek jeleként V. Ferdinánd 1836-ban kassai királyi tankerületi főigazgatóvá nevezte ki, amely tiszttét 1850-ig látta el.

1848 eszméi viszont – akárcsak Gyöngyössyben – félelmet keltettek Richterben is. A március 15. után hozzá érkező rendházi leveleket – amelyek a csornaiakéhoz hasonló követelésekkel, de mindenekelőtt nagykáptalan tartásának az igényével álltak elő – gyanakvással fogadta, s leginkább „halogatás által akarta élet venni a tagoknak a rend ügyei iránt való szokatlan érdeklődésének”. Választ nem adott leveleikre, amivel csak fokozta a vele szembeni rossz hangulatot. 1848. július 19-én Jászón is megtörtént a forradalmi nagykáptalan, amin a prépost nem vett részt, s annak határozatait ugyanúgy, mint Gyöngyössy, csak a rendtagok nyomására fogadta el. Ezek az események azonban igen megviselték, folytonos rettegésben élt,

tetterejének, munkakedvének, rugalmasságának vége szakadt. Teljesen megváltozott: betegeskedni kezdett és sokszor esett mély depresszióba, amit Gyöngyössynél is gyaníthatunk.

E két idős és lelkileg megviselt rendfőnök kormányzása alatt érkeztek el a magyar premontreiekre az 1852–53-as esztendő, a Szentszék által kezdeményezett, és Magyarországon Scitovszky János esztergomi érsek által lefolytatott apostoli vizitáció ideje. A Jászói Prépostság vizitációjának történetét Farkas Róbert idézett munkájában megtaláljuk – a nagy érdemű Richter prépost méltatlan félreállításával együtt –, a Csonnai Prépostság 1853. évi apostoli vizitációjának az anyaga, valamint következményei és hatása eddig feldolgozatlan.

A Csonnai Premontrei Kanonokrend 1853. évi apostoli vizitációja

A 19. század egyháztörténelmében járatos szakemberek előtt nem ismeretlen a tény, hogy a magyarországi tanítórendeket – a bencéseket, cisztercieket és premontreieket – a század közepéig, sőt azon túl is, igen vékony szálak fűzték a római Szentszékhez. E szálak között a legerősebb volt talán a rendi konstitúció, ha ilyen egyáltalán létezett. A jozefinizmus szelleme nagyon erős nyomokat hagyott ebből a szempontból is a magyar szerzetesrendek életében. Azon rendekben, amelyeket I. Ferenc 1802-ben visszaállított, a régi konstitúció legtöbbször már nem éledt fel, újat nem alkottak, s az élet „folyt magától” a nagy politikai és vallási hullámzások közepette, esetleg amikor már egy-egy rendnek az egzisztenciája volt veszélyben, vagy életmódjuk, tevékenységük folytatása szabályzat híján csaknem lehetetlenné vált, akkor adott az anyaház egyházmegyéjének a püspöke – állami tekintéllyel megerősítve – valamilyen szabályzatot.

Adatok hiányában nem tudjuk biztosan, hogy ez a magyar premontreieknél – akik a rend sok évszázados struktúrája szerint szabályzatukat mindig a prémontréi főmonostorból kapták – hogyan történt, de feltételezhetjük: ha ebben az időben használták egyáltalán, akkor minden bizonnyal az utolsó előtti prémontréi generális apát (F. Manoury) által kiadott, és XIV. Kelemen pápa által 1770-ben jóváhagyott konstitúciók (régii nevén statútumok) voltak érvényben. Ez a konstitúció, s általában a régi szabályzatok azonban még nem ismerték a középiskolákat, így természetesen nem tértek ki a gimnáziumok mellett működő rezidenciák életére, a szerzetesstanárok kettős munkakörére nem tartalmaztak semmiféle intézkedést. Így joggal gondolhatjuk, hogy 19. század első felében a csonnai premontreiek életében gyakorlatilag a prépost akarata és rendelkezései szolgáltak szabályzatul. Ezt azonban sem Rómából nem nézték jó szemmel, sem a császári-királyi hatalom, és különösen nem a rendtagok, akik a század közepére érezhetően szenvedő alanyaivá váltak ennek a hiánynak. Az apostoli vizitáció ezen állapotok megszüntetését célozta.

A magyarországi szerzetesrendek szóban forgó apostoli vizitációjának konkrét kiindulópontját a bencéseknél kell keresnünk. Legelőször 1851-ben merül fel az osztrák püspöki kar ülésén – minden bizonnyal a bécsi kormány intenciója szerint is – a bencés monostoroknak a birodalmon belüli szerzetesstartományba, kongregációba tömörítésének a szándéka. Ezt a közeledést magyar részről Rimely Mihály pannonhalmi főapát lelki szempontból öröndetesnek tartotta, de jogilag megvalósíthatatlannak vélte, s különösen az egyes monostorok önállóságát látta veszélyeztetve általa. Nyolc osztrák bencés apátság képviselője azonban 1851. július 4-én összeült és egy reformtervezetet dolgozott ki, amelyhez később még három másik apátság is hozzájárult. Ezzel a tervvel aztán a bécsi nunciuson keresztül Rómához folyamodtak, s ebben általánosságban megemlégtették az összes magyar szerzetesrendek fegyelmi problémáit. Róma figyelme így terelődött a magyarországi szerzetesekre is. Ennek a következménye lett, hogy alig egy éven belül – 1852. június 25-én kelt brevéjével – IX. Pius pápa az összes magyar szerzetesrendek apostoli vizitátorává Scitovszky János hercegprímás, esztergomi érseket, az osztrák kolostorok hivatalos látogatójává pedig Friedrich Schwarzenberg bíboros, prágai hercegérseket nevezte ki három évre szóló megbízáttal.

A pápa rendelkezése szerint a fővizitátorok választhattak maguknak ún. „convisitator”-okat, akik hivatalosan delegálva végezheték például Scitovszky helyett a kijelölt szerzetesházak meglátogatását. A csonnai prépostsághoz tartozó házak esetében rendszerint a megyéspüspököt bízta meg azzal, hogy a fiókprépostságok és rezidenciák vizitációját elvégezzék. Emellett a sok papírmunka oroszlánrésze a

vizitátorok titkárára esett, Scitovszky esetében Márkfi Sámuel bencés szerzetes, egyetemi tanárra. A vizitátorok, mint apostoli delegátusok, teljhatalommal rendelkeztek: elrendelheték nagykáptalanok összehívását, előjárókat nevezhettek ki, szükség esetén szétválaszthatták a konzervatívokat a progresszívektől, diszpozíciókat foganatosíthattak. A pápai utasítások – amelynek másolatát 1852. szeptember 15-i dátummal Csornára is megküldték – előterjesztette a kérdéseket és minden fontosabb vizsgálati szempontot is. Ezek alapján Márkfi – Scitovszky nevében – már 1852 őszén beszámolót kért az egyes püspököktől az egyházmegyéjük területén lévő összes szerzetesházakról, s miután ez az adatgyűjtés megtörtént, az új egyházi év kezdetén, advent első vasárnapján a prímás körlevelet intézett a szerzetesrendekhez, amelyben a vizitáció célkitűzéseivel foglalkozik. E körlevélhez csatoltak egy 50 pontból álló kérdőívet is, melynek alapján teljes felmérést készíthettek az egyes rendek állapotáról. A kérdőívre adott válaszokat Gyöngyössy 1852. december 20-án hitelesítette aláírásával.

A monostorokkal foglalkozó 1. fejezetben először az öt szerzetesház (Csorna, Jánoshida, Keszthely, Szombathely, Túrje) felsorolása, majd ebben a sorrendben az egyes házak földrajzi fekvésének, politikai beosztás szerinti hovatarozásának a leírása található, továbbá adatok alapításukról, kegyuraikról, birtokszerzeményeikről. (Csornánál a tudományosan máig vitatott alapítási dátumot – itt nyilvánvalóan csak a hagyományra támaszkodva – 1180-ra tették.) A csornai monostornál leírták, hogy az 100 m hosszú és 56 m széles, 36 cella, 3 refektórium, 2 konyha, 3 fürdőhelyiség és 3 illemhely található benne. Az 1817-ben megépült jánoshidai rezidenciában 12 cella, 2 refektórium, 1 konyha, és 2-2 fürdő- illetve illemhelyiség volt. Az 1703-ban elkészült tūrjei monostorban ez idő szerint 22 cella, 3 refektórium, 2 konyha, és 2-2 fürdő- és illemhely található. Keszthelyen a ferencesek egykori kolostorában, amit 1808-ban vettek át a premonstreiek 20 cellát, 1 refektóriumot, 1 konyhát és 2-2 fürdő- és mellékhelyiséget, Szombathelyen pedig 19 cellát, 1 refektóriumot, 1 konyhát és 2-2 fürdő- illetve illemhelyet vettek számba.

A 2. fejezet a templomról szól, a válaszadók az első csornai templomnak Szűz Mária tiszteletére történt felszentelését 1280 körüli időre tették. A jelenlegi templom 1722-38 között Barthodeiszky Zsigmond és Wratzlavszky Richárd prépostok idején épült, majd 1806/7-ben Buday Ágoston kormányzása alatt kibővítették. A templom alatt dupla kripta volt: egy terem a prelátusoknak, egy a kanonokoknak. A templomot használták az egyházmegyes papok is, de nem plébániatemplom. Majd következett a templomi kellékek és a misefelszerelések leírása, a szertartáskönyvek felsorolása:

kellék	db.	kellék	db	kellék	db	kellék	db
Alba	21	gremiálé	2	stóla	37	ev. könyv	12
monstrancia	2	kehely	9	cibórium	1	lavatórium	1
Karing	14	szandál	1	manipulus	37	cingulus	11
korporálé	35	tunicella	4	burza	37	dalmatika	14
kehelykendő	18	vállkendő	16	infula	4	baldachin	1
misekönyv	12	palla	37	kazula	37	szentsír	1
antifonálé	8	b.ell. bur.	1	manipulus	37	burza	37
turibulum	3	infula	4	palást	9	stóla	37

A fentiek leírása Jánoshida és Túrje esetében még részletesebb.

Ezután pedig a liturgikus szolgálatok rendjének a leírása következik. Eszerint ünnepeken 10 órakor van énekes mise, 9 órakor mondott mise, a matutinum egész héten 6 órakor van, a lorettói litániát minden vasár- és ünnepnapon a helyi egyházmegyes plébános vezeti és az egész konvent részt vesz rajta, a védőszent(ek) ünnep(ei)n szentségimádás van, húsvét és vízkereszt nyolcadában pedig a vigíliát a lorettói litániával együtt mondják, miközben a cibórium a partikulákkal az oltáron van, majd körmenetet tartanak az oltár körül.

A templomban – mivel nem plébánia – nincsen adminisztráció. Található a házon kívül egy Nepumuki Szent János kápolna, amit a rend lát el, mióta 1725-ben Richárd prépost megépíttette. Ebben a védőszent ünnepén van litánia, amikor szent énekeket énekelve az Oltáriszentséget is körbeviszik. Az

istentiszteleti rend a plébániákon Jánoshidán és Türijén a helyi adottságok és hagyományok szerint alakult, s még inkább jelen vannak a korabeli devóciók gyakorlatai.

A rendtagokról szóló 3. fejezet felsorolta a Csornán élő örökfogadalmas és pappá szentelt kanonokokat, életkoruk megjelölésével és rendi beosztásuk megnevezésével, szám szerint tízet:

sz.	Név	életkor	rendi beosztás
1.	Gyöngyössi Pál	73	prelátus és prépost
2.	Dézsényi Evermód	69	perjel és jószágkormányzó
3.	Kopits Ignác	63	Alperjel
4.	Münich Ferdinánd	69	rendnagy
5.	Hatos László	64	ny. gimnáziumi tanár
6.	Drinóczy György	65	ny. jószágfelügyelő
7.	Goda Kelemen	62	ny. gimnáziumi tanár
8.	Árvay Gergely	62	préposti titkár
9.	Leska Károly	60	novíciusmester és könyvtáros
10.	Göncz István	44	levéltáros

Az egész prépostság létszáma általában: 40 fő, a beszámoló megírásakor: 39. A novíciátus Csornán van, de ez idő szerint nincs novícius, viszont két növendék: Sailer Hermann (23) és Schimpöck Benedek (21) (feltehetően német származásuk miatt is) a bécsi egyetemen végezték teológiai tanulmányaikat, s közben a skót bencéseknel laktak, míg a másik három teológus: Preszner Mihály (24), Holub Bernát (24) és Sztraka Gábor (22) a szombathelyi püspöki szemináriumban tanulnak. A beszámoló hozzáteszi: „A közösségi élet elveit mindenkin szigorúan számon kéri.”

A 4. fejezetben a klauzúráról azt mondja, hogy a konventi helyiségek elosztása miatt nem tudták az egész szerzetesi lakórést klauzúra alatt tartani, de a cellákat úgy tekintették, hogy oda a konventhez nem tartozó egyén, főleg pedig nő, nem léphetett be. Itt említette a közösségeken kívül élő két rendtagot: Sebessy Kálmánt (36) és Laky Demetert (34), akik kiszabott várfogságukat töltötték, akkor éppen Josephstadtban.

A szerzetesi elvekről szóló 5. fejezetben olvassuk, hogy a rendi statútumokat és Szent Ágoston Reguláját egész év folyamán újra és újra ismertették, azokat különösen a novíciusoknak kellett ismerniük, és amint azt a statútumok is előírják: a Regulát szó szerint kívülről is meg kell tanulniuk. Szem előtt tartották a kanonoki lelkiességnek igen fontos részét, az állandó bűnbánattartást és megtérést, ezeken kívül pedig a kanonoki zsolozsma recitálását rendszerben végezték. A napirend ebben az időben így alakult: ½ 6-kor keltek fel, a novíciusokat külön keltik egy közös jeladással. 6-kor elmondták a matutinumot, majd egy kijelölt lelki könyvből lelkiolvasmányt végeztek. 7 órakor a novíciusok a magiszter vezetésével elmondták a három kis órát (prima, tertia, sexta), valamint Szűz Mária kis officiumát, továbbá leírták az aznapi elmélkedésüket, azt követően pedig reggeliztek. Vasár- és ünnepnapokon 7 órától szabadidő volt. Hétköznapokon 9-kor, ünnepeken ½10-kor énekelték a templomban a nonát (előtte rövid kurzus a jó zsolotározásról) processioval, amelyen nagyobb ünnepek alkalmával egy novícius ministrált. 10 órakor összejöttek az oratoriumban, majd a magiszter a szerzetesi étellel kapcsolatban mondott valamit, vagy a Mezber-féle áldások könyvéből olvasott fel (hétfőn, kedden, szerdán és pénteken latinul, szombaton német nyelven), vagy a keresztény éberségről szól. ½12-kor visszavonult mindenki a saját szobájába elmélkedni, illetve ismételni. 12-kor ebéd, alatta felolvasás a Szentírásból, vagy Kempis: Krisztus követése c. könyvéből, esetleg egy olyan könyvből, amit a perjel kijelölt. Pénteken és szombaton felolvasták a Regulát, illetve Szent Norbert beszédét. Délután 2-kor elmondták a vesperást és a kompletoriumot, valamint a halottakról való kötelező megemlékezést. 3-kor a rendi előírások szerint: pénteken recitálták a rózsafüzért a titkokkal magyarul (szerdán németül), szombaton pedig a lorettói litániát mondták el a templomban. (Hétfőn és szerdán 4-kor ismétlésre került sor.) Pihenést követően 6-kor az oratoriumban elmondták a laudest, melyben az olvasmány után elmélkedési pontokat is kaptak. Nyári időben ugyanúgy az oratoriumban elvégezték még a Szűz Mária

litániát a megfelelő antifónával, majd ettől kezdve teljes csend van a konventben. A novíciusok napirendje kiegészült még a következőkkel: kedden és csütörtökön 8 és 9 között gyakorolták a gregorián éneket az ünnepi misékre; hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton voltak tanítási napok, ekkor tanulták meg recitálni a zsolozsmát, a helyi rendtörténetet, valamint a Regulát és a rendi statútumokat. Kedden és csütörtökön kóruséneket és görög nyelvet, hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton aritmetikát és metafizikát tanultak.

A szerzetesi viseletet így írta le a vizitáció: „talár, skapuláré, cingulussal megkötve, amit változó módokon viselnek, de a színe mindig fehér”. Majd végül a vagyonszövetség fontosságát hangsúlyozta, s még megjegyezte: „aposztata, hitehagyó, vagy szigorúbb életre vágyó nem nincs”.

A következő fejezetben összefoglalt fogadalmak közül különösen is a szegénységi fogadalom betartásáról írtak, amelyet a szerzetesi cella egyszerűsége fejezett ki a legjobban. Az engedelmesség fogadalmáról szóló részt a 34. pontra később írhatták be, másnak az írásával található. A kanonokok általában évente egyszer, leginkább húsvétra gyóntak meg, a nagyhéten többet elmélkedtek is, húsvéti időben pedig magánajátosságokat végeztek. A szerzetesek ellátásáról készült 7. fejezetből kiderült: betegszoba külön nincsen. Ennél érdekesebb a következő, szerzetesi iskolákról készült fejezet. A prépostság tagjai tanítottak a keszthelyi 4 osztályos gimnáziumban, ahol az 1852/53-as tanévben összesen 59 tanulójuk volt, továbbá a szombathelyi 8 osztályos gimnáziumban, az adott tanévben 235 volt a tanulólétszám. Konviktusuk egyik helyen sem volt.

Az utolsó, a szerzetesek kormányzásáról készült részben leírták, hogy tartományi káptalanokat nem tartottak, a cirkáriának definitóriumuk sem volt. A konvent rendelkezett egy közös könyvtárral Leska Károly vezetése alatt, amelyben a legfontosabb szerzetesi könyvek megtalálhatók. Harmadrend nem volt.

A beérkezett adatszolgáltatások számbavételét követően elkezdődhetett az egyes szerzetesrendek házainak a meglátogatása, ami nagyjából ugyanazon rend szerint történt minden esetben. A legelső, s így az adott rend esetében talán az összes között is legnagyobb változást hozó hivatalos látogatás a Jászói Premontrei Prépostságban történt, többszöri időpont-módosítás után végül is 1853. augusztus 14-18. között. Ennek legszembevetőbb eredménye az idős, fentebb már említett Richter prépost nyugalomba helyezése, és Répássy József koadjutorrá való kinevezése volt. A jászói vizitáció dátumának sokszori változtatása miatt, Scitovszky már július 11-én írt levelében közölte Gyöngyössel a lebonyolítás módját, hogy ezzel a közvetlenül utána következő csornai hivatalos látogatására is példát mutasson.

1853. szeptember 8-i dátummal aztán megérkezik Csornára is Scitovszkynek a látogatást megelőző nyomtatott, latin nyelvű körlevele, amelyre Gyöngyössy szeptember 10-én még válaszolt is. Scitovszky figyelmeztetett, hogy lelkiismeretvizsgálat, lelki gyakorlatok és szentgyónás által, lelkiekben is készüljenek fel a vizitációra, amelynek az időpontját az 1853. szeptember 29 – október 4. közötti napokra határozta meg, valamint küldte a vizitáció ideje alatti (önkényesen meghatározott) istentiszteleti- és napirendet is.

Ez utóbbi szerint a primás szeptember 28-án délután 2 óra körül érkezik Győrből Csornára, ahol a templom bejárata előtt a prépost és a konvent tagjai kórusruhában (karingben és kanonoki gallérban) várják, s a nép jelenlétében a prépost üdvözlí, majd a templomba kísérik, ahol az ő vezetésével recitálják a lorettói litániát. Majd a számára előkészített 3 szobás lakosztályba vezetik. A vacsorát az érsek a konventtel együtt költi el, mialatt a Krisztus követése 21-23. fejezeteit olvassák fel.

29-én, amely a prépostság védőszentjének, Szent Mihály arkangyalnak a főünnepé, a primás celebrálja reggel 8 órakor az ünnepi misét, s aznap részt vesz minden imaórán is. Másnap (és attól kezdve három napon keresztül) megtartják a nagykáptalani üléseket délelőtt 10-től és délután 3-tól, amelyeken a prépostság megjelent tagjain kívül részt vett még Karner Antal győri püspök, Deáky Zsigmond caesaropolisi felszentelt püspök, Jaross Vince esztergomi kanonok, Stokinger Ágoston, a győri püspök másodtitkára, Gróf Nyáry Rudolf az érsek protokollistája és Márkfi Sámuel OSB vizitációs titkár. A nagykáptalan jegyzőjeül Szenczy Imrét választották. A hat nagykáptalani ülés témái néhány szóban a következők voltak:

1. A vizitáció céljának ismertetése és jelenlévők számbavétele. Buzdítás a pápához és az egyházi hagyományokhoz való hűségre.
2. A rendi képzés kérdése: a Prímás szorgalmazza, hogy a jászói prépostsággal fűzzék szorosabbra a kapcsolatot, amit leginkább a közös noviciátus felállításával lehetne előmozdítani. Ezen kívül szó esik a házi előljárók, különösen a cirkátor feladatairól.
3. A rend gazdasági helyzetéről, teendőiről beszélnek.
4. A rendtagok lelki életéről, szentségekről: gyónás és gyóntatás, misézés, a haldoklóknak a szentkenet feladása.
5. A gimnáziumokban tanító rendtagok fegyelmiről, s újra Csorna és Jászó kapcsolatáról.
6. A (talán előre megírt) új statútumok felolvasása, és elfogadtatása. Ez az új rendszabály – vázlatosan – a következőképpen nézett ki:

Bevezetés: a jelen statútum megalkotásának és előzményeinek a leírása.

1. fejezet: a novíciusok felvételéről, beöltöztetéséről és fogadalomtételéről.

1. rész: 14 pontban felsorolja a noviciátusba való felvétel feltételeit.

2. rész: 6 pontban ír a fogadalomra bocsátásról.

2. fejezet: a fogadalmakról.

A pont: A szegénységről.

B pont: A tisztaságról.

C pont: Az engedelmességről.

3. fejezet: A prelátusról.

4. fejezet: A káptalanokról.

5. fejezet: A Rómával való kapcsolattartásról.

6. fejezet: Az „ideigvalók” kormányzásáról.

7. fejezet: A tanárok képzéséről.

8. fejezet: A napirendről.

9. fejezet: A „correctio fraterna”-ról.

10. fejezet: Instrukciók az előljáróknak.

Arról, hogy a rendtagoknak mi volt a véleménye az új szabályzatról, s hogy egyáltalán hogyan viselkedtek a nagykáptalan ideje alatt, mi volt a benyomásuk, nem találtunk adatot a csornai illetve az esztergomi levéltárakban. A pannonhalmi Bencés Kézirattárban viszont közvetetten értesülünk a vizitáció

utáni csornai hangulatról. Pethő Damján 1853. november 6-án ezeket írja pápai rendtársának Weber Dénesnek Márkfi vizitációs titkári ténykedésével kapcsolatban: „A csornai atyafiak már tudják miben áll a reformatio. Valérián [Ramóczy Valérián soproni házfőnök] Szombathelyen náluk szállván hallotta tőlük a történeteket. Igen nyughatatlanok, bosszankodnak [Márkfi] Samura, kit az egész reform kovácsolójának tartanak, ki szerintök a feledékeny [Scitovszky] János herczegnek a káptalanban is kánonokat sűgött: azt mondják, hogy a kész pontokat felolvastatta, és csak alig szólhattak”. Majd az néhány új, szigorú rendszabályt említett meg: „Ketten-ketten tartoznak kimenni, csak ezüst órát szabad tartani, ezüst pixis tiltva van. A pénzre nézve, melyet eddig igazságos, böcsületes úton szereztek, az a határozat: szeptemberig jó célra odaadhatják, de azután semmi pénzt sem szabad maguknál tartani, a szerzetnél leszen mindegyik számára depositum 40 pengő forint, melyből a Superior adhat, ha szükségét a tag megmondja.” A csornai rendtagok – bizonyára legnagyobb része – nemtetszéssel, sőt felháborodással fogadta tehát Scitovszky intézkedéseit, s egyáltalán az események stílusát. De ennél több – legnagyobb sajnálatunkra – nem derül ki a későbbiekben sem, sőt az egészen tárgyalt korszakunk végéig, 1900-ig nem találunk még csak a legkisebb visszaulást sem az 1853-as apostoli vizitáció visszhangjára.

Mindenesetre ettől kezdve Gyöngyössy maradéktalanul begyűjtötte az egyes házakból és a felsőbbség felé tőle megszokott szolgálalkúsággal megküldte Esztergomba a kötelező jelentéseket, válaszolt például az efféle kérdésekre: Szorgalmasan vesz-e részt a közös imán? Milyen időközönként végez szentgyónást? Gyakran és illő módon miséz-e? Eleget tesz-e a depositummal kapcsolatos rendelkezéseknek? Engedelmes-e előljárójával szemben és tiszteli-e kellőképpen? Szerzetes számára nem illendő helyekre jár-e? Hordja-e a szerzetesruhát? Volt-e már része correctio-ban, és hogyan viselte azt?

Ezekből a csornai és a hozzá tartozó házakból való „posztvizitációs” jelentésekből a következők maradtak fenn a Prímási Levéltárban:

1853. november 20. (Tudósítás a legelső „reformlépésekről”.)

1854. július 5. (Gyöngyössy saját kezűleg írt kísérőlevele az egyes házak jelentéseiről. A csornai konvent lelki életéről, liturgikus rendjéről, ez utóbbiról különös részletességgel Dézsényi Evermód perjel számolt be, május 31-i dátummal. A keszthelyi ház részéről Zupponits Arnold május 29-i keltezéssel küldött jelentést, míg a jánoshidai összefoglalást, amely lényegesen rövidebb szintén a csornai perjel tollából olvashatjuk. Türréről Hatos László, Szombathelyről Szenczy Imre számoltak be, mindketten május 30-i dátummal.)

1854. december 10. (Már a szombathelyi vizitáció megjegyzéseit is tartalmazza.)

A csornai levéltárban pedig egyetlen válaszlevél maradt fenn, amit Scitovszky az első jelentésekre írt, s amelyben további buzgóságra és lankadatlan kitartásra biztatott.

Ezek után röviden összefoglaljuk még az egyes fiókházakban történt vizitációkat is. Az egyes fiókházak hivatalos meglátogatását Scitovszky a megyéspüspököknek delegálta, így a premontreiek szombathelyi rendházában azt Szenczy Ferenc megyéspüspök – az igazgató, Szenczy Imre bátyja – végezte a prímás 1854. július 4-én kelt megbízásával. A vizitáció jegyzőkönyve szerint az esemény július 30-án reggel hét órakor a püspöki magánkápolnában elimádkozott matutinummal kezdődött, ahonnan a rendtagok átkísérték a püspököt a néhány száz méterre lévő rendházba. Itt a püspök felolvasta a megbízatását és a csornai statútumok bevezető részét az egész mostani látogatás céljáról. Majd annak pontjaiból kiindulva kifejtette a véleményét a szombathelyi rendtagok életmódjának a megváltoztatásával kapcsolatban: itt megemlítette például, hogy gyakran látni egy-egy rendtagot nyilvános helyen civil ruhában megjelenni, ami igen helyteleníthető, nem kevésbé az, hogy tanítványaikat saját celláikban fogadják, éppen ezért a klauzúra bevezetését és szigorú megtartását szorgalmazta. Majd pedig ajánlotta, hogy a rendházban mielőbb alakítsanak ki kápolnát, ahol az ő engedélyével őrizhetnék az Oltáriszentséget, és pap vendégeik ott misézhetnének. A refektóriumban étkezések alatt a Krisztus követéséből és a Szentírásból váltakozva kellett felolvasniuk. Végül pedig a rendtagok személyesen is beszélhettek a vizitátorral. Július 31-én a házfőnök kíséretében minden rendtag celláját és a közös helyiségeket is meglátogatta a püspök.

A türjei vizitáció protokollumának tanúsága szerint az ottani hivatalos látogató Ranolder János veszprémi püspök volt, az eseményre pedig 1854. szeptember 6-án került sor. Maga a jegyzőkönyv semmi konkrétumot nem árul el: azon kívül, hogy a püspök megtekintette a templomot és a rendházat, csak a vizitáció már-már szlogenszerű célkitűzéseiről olvashatunk. Megkísért bennünket a gondolat, hogy egy előre megírt jelentéssel van dolgunk. (Más forrásból később megtudjuk, hogy Ihász Gilbert rendtag, aki a vizitáció idején a türjei ház tagja, mivel nem fogadta el a vizitációs nagykáptalan határozatait 1 évre beosztás nélküli állapotba került.) Ismeretforrásunk terjedelme egyre szűkül, mert a keszthelyi vizitációról már csak annyit tudunk, hogy 1855. november 11-én történt és szintén Ranolder János veszprémi püspök végezte. Jánoshidáról pedig – egyelőre – semmilyen információ nincs a birtokunkban, ha egyáltalán történt ott hivatalos látogatás, annak az anyaga sem a csornai, sem a primási levéltárban nincs meg.

A Scitovszky János primás nevével fémjelzett 1852-59 közötti magyarországi szerzetesi apostoli vizitációkról általánosságban elmondhatjuk, hogy e látogatások következményeként 1853-ban Scitovszkynak sikerült visszahozni a jezsuitákat Nagyszombatba. Az 1850-ben egy császári biztos által kihalásra ítélt piaristák ügyében kijárta, hogy mint vizitátor a rendi káptalant összehívhatta, amelyen a forradalom előtt kinevezett rendfőnököt helyezte vissza és új rendszabályokat adott, valamint négy új nővéreközösség (a Notre Dame Női Kanonokrend, az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete, az Irgalmas Nővérek – Páli Szent Vince Szeretleányai – Kongregációja, valamint a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Társulata) magyarországi letelepedését is elősegítette.

A pozitívumok mellett reálisan kell elmondani, hogy a Scitovszky által adott új rendszabályok a premontreiek esetében sem Jászón, sem Csornán, a bencéseknél pedig Pannonhalmán nem hoztak számottevő eredményt, leginkább talán azért, mert Jászó is, Pannonhalma is (s a teljesség kedvéért Zirc is) készséggel elfogadtak volna önmaguk által eszközölt javításokat. (Csorna esetében a prépostság tagjai által előterjesztett statútum-tervezet nyomaira nem bukkantunk.) Ez utóbbi esetben még talán valami eredményt is láthattunk volna, a primás intézkedéseitől azonban joggal idegenkedtek a rendtagok, mert azok valójában még erősen az abszolutista államhatalom támogatásával és stílusában születtek meg.

A szerzetesrendek – belső fegyelmi életük tekintetében – valójában nem kívántak egészen radikális reformokat, éppen csak a – több-kevesebb belső nyomással – demokratikussá átalakított rendi kereteket akarták szentesíttetni és fenntartani, esetleg hangoztatni a „rendi jó szellem” szükségességét, de az eredeti monasztikus vagy kanonoki életformához való visszatérésre – „természetesen” – szinte senki nem gondolt. Nem mintha nem lett volna példa Európában csak a premontreiek esetében is a valóban gyökeres reformra, az eredeti szellemben életre hívott alapításokra. Hanem azért, mert erre az időre a „tanítórendeknél” már általánossá vált többek között az ún. „peculium” – ez a szegénységi fogadalommal a korábbi századok felfogása szerint össze nem egyeztethető – pénzbeli ellátás. Továbbá fél évszázad során eddigre már kifejlődött az a tipikusan magyar „szerzetes-pap-tanár” típus, aki csak az iskolának él, ott is elsősorban tanít, lelkipásztori teendőikkel nem, vagy csak a kevés számú rendi plébániák egyikén foglalkozik, de csak ha már előregedett, a tanításba belefáradt, vagy fegyelmi kihágásai miatt büntetésből került oda. A tüzes hazafias nevelés mellett azonban a magyar ifjúság igen jelentékeny része mégiscsak jó vallásos szellemet kapott a szerzetesi iskolákban, s talán nem kétséges, hogy ha a forradalom és az utána következő évek alatt véres egyházüldöző – értsd: a papokat és szerzeteseket, papi vagy szerzetesi mivoltjuk miatt támadó – kilengések nem fordultak elő, az – álláspontunk szerint – részben ezen iskolák hatásának is tulajdonítható. Ahhoz azonban, hogy – például a Csornai Prépostság esetében – a belső, szerzetesi életre vonatkozó, valóban kézzelfogható változást, fejlődést lássunk, el kell telni csaknem újabb fél évszázadnak, hogy egy új generáció belülről, nem külső kényszer alatt elinduló megújulásának biztató jeleit láthassuk.

Így ezek után Scitovszky szerepéről, és személyén keresztül a szóban forgó vizitációról nehéz objektív véleményt alkotni, azt azonban joggal vélhetjük, hogy a primás – egyéb bokros teendőit is figyelembe véve – kétszer három éves megbízásának a vége felé már maga is csak pusztá formáságnak tekintette a hivatalos látogatásokat, s főleg az utánuk következő jelentések elbírálásait. 1859. augusztus 6-án hat éves ciklusának a lejártát követően bizonyára megnyugvással vette a szentszéki felmentést vizitatori kötelezettsége alól.

A csornai vizitáció szomorú következménye, hogy – mivel annak rendelkezéseit még csak elvi szinten sem tudta magáévá tenni, főleg az eleinte még a mindennapi életben is megmutatkozó gyakorlati változtatásait sem tudta elfogadni – Sülley Máté fiatal, 36 éves rendtag 1855. november 21-én Gyöngyössynek írt megható levelében a rendből való távozását és a győri egyházmegyébe való átengedésének a kieszközölését kéri. Ezt a kérvényt a prépost 1855. december 7-én továbbította a primásnak, hozzátéve, hogy ő ehhez nem adja beleegyezését. Sülley ügyének a végére majd csak Szenczy Imre prépost tett pontot, amikor 1859. február 13-án írt levelével a rendből az egyházmegyébe elbocsátotta Süllejt.

Gyöngyössy Pál prépost életének az utolsó éveiről nem sokat tudunk. Kora és az átélt, emberpróbáló idők bizonyára igen megviselték, és betegen halt meg 1857. március 18-án Csornán, életének 78. évében. Halálával lezárulni látszik egy olyan korszak, melyben a szerzetesrendek, így a premontriek, eredeti alkotmánya szerinti „demokratizmus” szinte teljességgel korlátozva volt a közösségben, nemcsak az uralkodó és az akkori politikai szellem által, hanem az idős és rugalmatlan felfogású prépost személyének a megváltoztathatatlansága miatt is. Gyöngyössy, aki „a prépostságban lévő templomokat és rendházakat, úgyszólván romjaikból emelte ki, Csornán 10000 kötetből álló csinos könyvtárt alkotott, az őslévtárt sajátkezűleg rendezte s a gondjai alatt állott két gymnasiumot szakbeli könyvekkel felszerelte”, ifjúkorának – a 19. század első negyedének – a gyermeke, aki egy megrögzült előjárói ideált hozott és hordozott magával egész életében, s amelyen haláláig nem tudott változtatni. Halálakor – 1857-ben, vele együtt – 39 tagja volt a csornai prépostságnak, akik közül 26-an Gyöngyössy rendfőnöksége alatt léptek a rendbe, s akik a legidősebb rendtagként elhunyt prépost után joggal várhattak egyfajta változást, új és lendületes rendi élet elindulását.

Szenczy Imre prépostsága (1858-1860)

Szenczy Imre rendfőnöksége idejéből, annak rövidege miatt, kevés levéltári és egyéb forrásunk van. Jellemére, működésére, személyiségére a fentiekből könnyen következtethetünk, így csak röviden utalunk a két éves prépostsága alatti belső rendi életre.

Szenczy (keresztnevé: József) Imre 1798. július 8-án született Szombathelyen. Középiskolai tanulmányait szülővárosa premontrai gimnáziumának első osztályában végezte 1809-14 között, majd 1814. október 16-án lépett be a Csornai Premontrai Kanonokrend tagjai közé, utolsóként az 1816-1820-as interregnum és Gyöngyössy Pál prépostsága előtt, még Buday Ágoston prépost életében. Tanulmányait ezután részben Csornán, a teológiát pedig Pest-Budán végezte. 1819. november 7-én tett fogadalmat, majd 1821. szeptember 8-án szentelték pappá. Ezt követően Keszthelyen lett tanár. Fiatalkori önéletrajzi feljegyzései szerint „1823-ban, prépostja, Gyöngyössy Pál Csornára vitte, hogy, amire semmi hivatása nem volt, pincére, refektóriumra és inasokra ügyeljen.” Gyöngyössyvel való későbbi ellentétének a gyökereit talán ez utóbbiban is kereshetjük. 1825-től aztán ismét Keszthelyen van, 1829-ben pedig Szombathelyre kerül, ahol retorikát tanít. Jelentős írói és fordítói tevékenységéért 1838-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választják. 1840-ben megbízatást kap a *Religio és Nevelés*, valamint a *Fasciculi ecclesiastico-litterarii* című folyóiratok segédszerkesztői állására, ekkor Pestre költözik. 1843-46. között a keszthelyi gimnázium igazgatója, majd azt követően 1850-ig a csornai konventben „hites tag” és „titoknok”. 1850-től a fent említett körülmények folytán a szombathelyi gimnázium igazgatója lett három évre. Scitovszky intézkedése folytán 1853-tól pedig – 1858-ban történt préposttá való kinevezéséig – a szombathelyi rendház főnöke és gimnáziumi tanár.

A prépost-jelölő káptalan Gyöngyössy halála után csaknem $\frac{3}{4}$ évvel, 1857. december 26-án ült össze Simor János győri püspök elnöklete alatt, amelynek a lefolyásáról és eredményéről Leska Károly perjel másnap írt levelében tájékoztatta Scitovszkyt. A jelölés első felterjesztésének legnagyobb érdekessége, hogy az összesített eredmény szerint a 32 szavazati joggal rendelkező rendtag által az első helyre Laky Demeter került 17 szavazattal, második helyre 7 szavazattal Árvay Gergely, Szenczy Imre pedig – csupán 4 rendtag támogatásával – harmadikként jelöltetett a préposti székre. Rajtuk kívül 3 szavazatot kapott még Novák Atanáz és 1-et Simon Vince. A Szenczyt jelölő 4 rendtag – név szerint: Csóthy Norbert, Molnár Ferenc, Sebesy Kálmán és Schimpöck Benedek – ekkor még csak a rendtagok $\frac{1}{8}$ -ának az akaratát képviselték.

Ránk maradtak még azok a rövid levelek, amelyekben egyes rendtagok szavazati joguknak valaki másra való átruházását hivatalosan megtették.

Az uralkodó ezt az első felterjesztést nem fogadta el, aminek az okait a következőkben kereshetjük: az első helyen és döntő többséggel jelölt Laky Demeter elvetését – aki a maga 39 évével messze a legfiatalabb volt a jelöltek között –, könnyen megérthetjük, ismerve Lakynak a 1848–49-es forradalom és szabadságharcban való igen tevékeny részvételét. Árvay esetében pedig arra gondolhatunk, hogy vagy előrehaladott, 69 éves kora, vagy szintén politikai beállítottsága vonta meg tőle Ferenc József bizalmát. Az 59 éves Szenczy, aki a forradalom idején a csornai konvent tagjaként nem volt olyan helyzetben, mint a szombathelyi vagy keszthelyi tanárok, akik diákjaikból katonákat toborozhattak a haza védelmére – s talán személyisége sem vitte arra, hogy maradéktalanul azonosuljon 1848 eszméivel – ugyanakkor tudós irodalmár, klasszika-filológus és botanikus hírében állott, egyedül számíthatott a császári kinevezésre. Ezt igazolta a jelöltek második felterjesztése, amikor első helyre döntő többséggel ugyan Simon Vincét jelölték, s másodikként Szenczyt, de a császár – ekkor még – nem választhatta a szabadságharcos tábori lelkesítő múlttal rendelkező Simont.

Így tehát az uralkodó – a február 27-28-án megtartott második prépost-jelölő káptalan után – 1858. április 2-án Szenczyt nevezte ki csornai préposttá, és ez év június 29-én – csaknem 38 év óta először – apátbenedikálásra került sor Csornán, amelyet az új prépost öccse, Szenczy Ferenc szombathelyi püspök végzett. Ide vonatkozóan fennmaradt Szenczynek a beiktatásakor mondott latin nyelvű beszéde. De ezen kívül már csak mindössze néhány dokumentuma, így egy 1858. szeptember 23-i dátummal írt levél a kormányhoz, melyben a szerzetesrendek részére egy önálló tanárképző intézet felállítását javasolják, valamint ugyanazon keltezéssel Ramóczy Valérián soproni bencés házfőnök és igazgatónak a rövid kísérőlevele, a következő tartalommal: „Ezennel bátorodom Nagyságotat arról tudósítani, mikép a soproni tanári karnak ide mellékelt aggodalmát figyelemgerjesztés végett a mélt. főapát úrral közöltem, ha talán e tárgy megpendítésére az esztergomi sz. zsinatban alkalom kínálkoznék.” Az említett „aggodalom” azonban nem maradt fenn, így nem derül ki, hogy jelen esetben mit kívántak az esztergomi zsinat elé terjeszteni. Majd két szomorú hír: az egyik Szenczy már említett levele Sülley Máténak és – az időközben hozzá társult – Schimpöck Benedeknek, melyben a rendből való távozásukhoz beleegyezését adta, a másik pedig a fentiek ügyében, 1859. február 14-i dátummal Scitovszkynak írt levele, mely ugyanazt közli a primással is.

Szenczy rövid rendfőnöksége idejéről azonban a legfontosabb dokumentum a birodalmi premonstreieknek 1859. április 6-16. között a Prága melletti Strahov apátságban tartott káptalanának jegyzőkönyve, az ezen alkalommal elfogadott dokumentum: Statuta Congregationis Canonicorum Regularium sacri candidi Ordinis Praemonstratensis in Imperio Austriae. Ezen a – Friedrich Schwarzenberg bíboros, prágai hercegek elnöke alatt megtartott – káptalanon Árvay Gergely rendtag kíséretében Szenczy prépost is részt vett, és aláírásával ő is elfogadta a fenti statútumot. A gyűlés résztvevői voltak: Hieronymus Josephus Zeidler strahov-i apát, Dominicus Antonius Lebschy schlägl-i apát, Marianus Heintzlechner teplá-i apát, Joannes Ev. Freninger wilten-i apát, Fridericus Franz nová říše-i apát, Répássy József jászói apát, Norbertus Sychrava želív-i apát, Szenczy Imre csornai apát és Joannes N. David perjel, a geras-i apát képviselőjeként. Magyar részről jelen volt még Árvay Gergely csornai könyvtáros és Stockinger Lénárd királyhelmei plébános, jászói rendtag.

Szenczy életének 1858-60 közé eső szakaszáról egyelőre semmilyen más forrásunk nincsen. A gyöngye alkatú és egész életében betegeskedő prépost halálának a körülményeiről ennyit tudunk meg Vass László akadémiai tag búcsúztatójából: „négy évtől fogva tetemesen gyöngélkedve, de tanítói hivatalát a mellett szakadatlanul folytatva, mult hónap’ 2kán minden rendü barátai köz bánatjára bélgörcs és idegguta következtében élni megszűnt”. Ő volt az utolsó prépost, akit még a templom kriptájába temettek el.

Rövid két éves kormányzása nem hozhatta meg azt az eredményt, amit Gyöngyössy után – mint új rendfőnöktől – várhattak tőle, így csak fokozódott a rendtagok igénye immár egy határozott, erőskező, s mindenekelőtt jó gazdasági érzékkel rendelkező prépost iránt. Reményük Simon Vince kormányzása alatt vált valóra.

Simon Vince prépostsága (1860-1884)

Simon (keresztnevé: [Keresztelő] János) Vince 1813. július 14-én született Keszthelyen, kézműves szülők gyermekeként. Tanulmányait Keszthelyen kezdte, majd Veszprémben folytatta. „Érettségi vizsgálat”-ot a szombathelyi premontrei gimnáziumban tett. 1832. szeptember 25-én lépett be a Csornai Premontrei Prépostság tagjai közé. 1836. augusztus 15-én tett fogadalmat, majd a következő év július 6-án szentelték pappá. Rendi szolgálatát Csornán kezdte, majd először Keszthelyre, 1840-ben pedig Szombathelyre került tanárnak. Az 1848–49-es forradalom idején „elsők között sietett a haza védelmére lelkesítő, bátorító beszédeivel és a tábori lelkesítő szolgálat vállalásával”. A szabadságharcban való részvétele miatt a későbbiekben egyébként sok zaklatásban részesült, de mivel fegyveres szolgálatot nem teljesített, így nem került börtönbe, s 1850-től ismét taníthatott a szombathelyi gimnáziumban. 1856-tól viszont a rend összes birtokainak a kezelését, vagyis a gazdálkodás irányítását bízták rá. Ezt nagy hozzáértéssel, és a rendtagok elismerését rövidesen kivívva végezte.

Az 1860. március 2-án elhunyt Szenczy prépost utódjává tehát – szinte magától értetődő módon – rendtársai elsőként Simon Vince nevét terjesztették fel ismét, s ezúttal a császár már nem tehetette meg, hogy figyelmen kívül hagyja a konvent akaratát. 1860. október 13-án ki is nevezte csornai préposttá, Simor János győri püspök pedig 1861. január 1-jén apáttá benedikálta Csornán. Alábbiakban szereteágazó gazdasági, tanügyi és teológusi működésének részletezését jórészt mellőzve inkább rendfőnöki portréját igyekszünk megrajzolni, személyes kapcsolataira, szerzetesi életére – s rajta keresztül a konvent belső életére – tekintettel.

Prépostságának első évében, az iskolai nyári szünet alatt 1861. augusztus 4-5-ére mindjárt össze is hívta Csornára a rendi nagykáptalant, melynek beszámolója az 1850-es években történt, vagy folyamatban lévő, a prépostságot érintő, főleg gazdasági természetű eseményeket sorolja fel, határozataiban pedig máris felfedezhetjük az új prépost szigorúbb, de a jövőbe tekintő intézkedéseit. A Simon Vince prépostságának első évtizede alatti rendi gazdálkodásról készült számos jószágkormányzói jelentés, kimutatás kétségtelenné teszik, hogy kormányzása idején a csornai prépostság gazdasága az egész Rábaközben példaértékűnek számított, és meghozta a várt eredményt: a növekvő bevételek folytán a rend kiemelkedett a korábbi, csaknem gazdasági csődből, s így lehetővé vált, hogy a rend iskoláinak a korszerű fejlesztésére gondoljanak.

1861. május 17-én a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztérium felszólította Simon prépostot – bizonyára a többi „tanítórendi” előjáróval együtt – tanügyi reformtervezet megalkotására. Erre ő elkészítette a „Gymnasium” című tanulmányát, melyet a keszthelyi gimnázium 1861. évi „leczketervével” együtt elküldött a minisztériumba. Az 1863. április 9-i konventgyűlés határozata értelmében, a Keszthelyen ez időben felállított gazdasági tanintézetnél a csornai rend egy tanszéket alapított, amelynek professzorává a prépost Soós Mihály rendtagot nevezte ki. 1864. október 12-én Scitovszky primás levélben szólította fel Simont, hogy „a nagyszombati főgymnasiumnál néhány tanszéket foglalna el a csornai szerzet”. De, amint tudjuk ebből a későbbiekben nem lett semmi. Báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter 1867. december 31-én írt levelében – újévi jókívánságai mellett – hosszan méltatta és dicsérte Simonnak a kiegyezés utáni tanüggyel kapcsolatban tett nyilatkozatát. E méltatlanul kevés példa is érzékelteti, hogy Simon prépost mérvadó egyénisége a magyar oktatásügynek, csaknem negyedszázados rendfőnöksége alatt az általa vezetett és felügyelt gimnáziumok, tanító-nevelő munkájukkal az egész nemzet szellemi gyarapodásához is nagyban hozzájárultak.

Szerzetesi vonásairól, s ezzel együtt az 1860–70-es éveknek a rend belső életéről az első dokumentum a prépostnak az 1864. szeptember 4-i nagykáptalanon mondott beszéde. Bár még nagyobb részt gazdasági kérdésekkel foglalkozott, mint ahogy a későbbi évtizedekben is főleg anyagi természeti dolgokról esik szó ezeken a rendi gyűléseken, Simon stílusa, nyitottsága, korrektsége szembetűnő. Annál is inkább, mert a szóban forgó káptalan már a második Simon prépostsága alatt, és így háromévenként mindig össze is hívja a rend minden tagját közös tanácskozásra, ezzel is csak rendtársainak az elismerését növelve. Elsőként a vadkertpusztai és tótkeresztúri parasztlakoknak és a hozzájuk tartozó birtoknak a – császár és a Szentszék engedélyével – „b.

emlékezetű Imre prépost” kormányzása alatt történt eladásából befolyt összeggel számolt el, amit rögtön átutalt a Közpénztárnak. Majd ezután értesülünk a jánoshidai aszályról és a gyarmati tűzvészről, amelyek nagy károkat és súlyos bevételi kieséseket okoztak, de az 1862–63. évi marha- és birkavész is jócskán éreztették hatásukat anyagi téren. A csornai és horpácsi prépostságok birtokait egyébként Simon ez idő szerint saját maga kormányozta, hogy a még tagosítatlan birtokokat tagosítsa, Hővejen felépítse az új majort, és Bánthegyen, valamint a csornai szőlőben „egy tisztességes épületet” hozzon létre. Majd hozzátette: „Ezekről részletes kimutatást tevéen a tisztelt Káptalan elé teszem a számvevői vizsgám általi számadásaimat.” Vagyis amit első nagykáptalanán, 1861-ben előírt, elvárva a pontos és rendszeres számadást a jószágkormányzóktól, példamutatóan ő is teljesítette. Ezután következtek a rendi hivatalokra való megválasztások és más a belső életet érintő kérdések, amelyek részleteire nem tér ki e beszédében, csupán csak a rendtagok „férfias türelmére és ildomos viseletére” számít, ha a gyűlés időben nagyon elhúzódna. Bevezető felszólalását pedig így zárja: „Óhajtom, hogy szerzetem e szép alkotmányos jogát a legtágasb mérvben élvezze, mihez a tagoknak kölcsönös kihallgatása s az ildomos tanácskozás és részrehajlatlan testvéries nyilatkozat nyújtandának legbiztosb kezességét.” Fentiek kétségtelenül – a legjobb és keresztény értelemben vett – haladó szellemre vallanak.

Igen érdekes az a levelezés, amelyet Simon Zsigmond akkori pannonhalmi perjellel folytatott. Sajnos csak két levélváltásuk maradt fenn, bár bizonyára gyakoribb kapcsolatban lehettek, soraik hangneméből ugyanis úgy tűnik, igen közeli, baráti viszonyban állhattak egymással. A perjel két leveléből kitűnik, a csornai prépost ugyanabban a helyzetben volt – az egyszerű és ünnepélyes fogadalmak megítélésében – mint a bencések, de talán az ő nagyobb befolyásuk miatt Pannonhalmáról kért segítséget és példát, hogy ott miként jártak el. A fogadalomtételek ideje egyébként a csornai rendben nem mutat nagy eltéréseket, legalábbis ha 1850-től nézzük azokat. (Bár kétségtelen, hogy korábban színesebb képet mutattak.) Az 1864. évre kiadott csornai rendi névtár szerint az 1850. után beöltözött 20 csornai rendtag közül 8-an 3 év után, 1-1 rendtag pedig 4, illetve 6 év után tett fogadalmat, 10-en pedig még nem fogadalmasok. A kérdés viszont adott – Pannonhalmán és Csornán egyaránt –, hiszen míg a császári rendelkezés nem tartotta szükségesnek egyszerű fogadalom letételét, sőt gyakorlatilag eltörölte, addig a pápai dekrétum kötelezőnek tartotta, sőt hiányát következményekkel járónak mondta. Az ügy megoldását a második levélben olvashatjuk, és biztosak lehetünk abban, hogy később Csornán is a második pápai irat szerinti gyakorlatot követték, vagyis 1864. után az egy éves noviciátus után először egy évre egyszerű fogadalmat tettek, majd három évvel rá következett az ünnepélyes professzió.

1866. október 19-én elhunyt Scitovszky érsek, akinek – ahhoz képest, hogy Gyöngyössyvel csaknem havonta, de volt hogy kéthetente rendszeresen váltottak (persze legnagyobb részét hivatalos tárgyú) levelet – Simon prépostsága óta szinte semmilyen kapcsolata nem volt Csornával, legalábbis írásos bizonyítékot a prépostsági levéltárban nem találtunk rá. De talán ez is annak jelzése, hogy Simon Vince kormányzásával valóban egy „újfajta” stílus vette kezdetét, amely Scitovszkyéval nem talált túl sok közös nevezőt... Scitovszky halála után Simor János – addigi győri püspök – került a primási székbe, akinek a beiktatásán Simon személyesen is részt vett. Az egész csornai rend pedig „a Kegyelet koszorúja című külön versezettel” üdvözölte az új esztergomi érseket, melyet Simor 1867. május 28-án írt köszönőleveléből tudunk meg.

Visszatérve a csornai prépostság belső életéről tanúskodó dokumentumokhoz, Simon prépost 1868. január 9-én saját maga állította össze a csornai préposti „mis-tárlatot”:

„a., sárga ornátus: 2 casula, 2 pluviale, 4 dalmatica, 1 gremiale, 1 infula, 2 válkendő, és a 4 dalmaticához arany bakló

b., 4 fehér casula aranyra, 1 vörös aranyra és egy vörös ezüstre, 1 kék ezüstre, 1 fekete ezüstre

c., 2 db ezüst kehely aranyozva

d., bor és víztartó és tanyér csengettyűvel ezüstre

e., mosdó tál ezüsttel futtatva

f., 1 vörös és 1 fehér tunicella, 1 fekete selyem, ezen kívül két sárga és

vörös régiebb tunicella

g., infula: 3

h., 4 pár selyem kesztyű

i., 2 db selyem átkötő

j., 2 ünneplő alba, és 2 köznapi, és 4 humerale

k., 9 corporale, 6 purificatorium, 4 kéztörő

l., 3 fehér oltár terítő és felső

m., 2 missale, 1 pontificale és 1 requiemes misemondó könyv”

Valamint későbbi bejegyzésekkel még hozzátette:

„1868ik évben szereztem egy egész ornátust Bécsből: 2 casula, 4 dalmatica, 3 pluviale, 1 gremiale és két vánkossal.”

„1869. A csornai oratorium részére szereztem kánontáblákat.”

A következő esemény ezen a téren Uzsay Ágoston rendtag, nyugalmazott szombathelyi gimnáziumi igazgató nevéhez kapcsolódik, aki 35 éves tanári működéséért 1868. szeptember 29-én Kádas Rudolf győri tankerületi királyi főigazgató (egyébként premontrei kanonok, a jászói prépostság tagja) közvetítésével magas kitüntetésben részesült a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól. Majd egy rövid, hírszerű levélből értesülünk arról, hogy Zalka János győri püspök 1869. június 15-én benedíkalta a csornai prépostság újraaranyozott cibóriumát, s már ismét egy látszólag inkább a tanügyhöz kapcsolódó nyilatkozattal találkozunk, de számunkra itt most igen érdekes az a korszellem teremtette körülmény is, melyben $\frac{3}{4}$ évszázad után ismét a szerzetesrendek működésének a betiltása vetődött fel egy magyarországi vármegye részéről. (A levéltárba Vas megye Liptó indítványát támogató határozata került, mely szerint „polgáriasult századunk szabad elvű irányával a polgári élettől elzárkózott zárdák fennállása össze nem egyeztethető, annál is inkább, mert azok nagy része eredeti rendeltetésének többé meg nem felel, s az általuk kitűzött cél hasonló polgári egyletek által inkább elérhető, végre, miután a zárdarendszer sem a mai szabadabb életíránynak, sem a jogegyenlőség elvén alapuló újabb kori alkotmányunk szellemének meg nem felel”.) S végül Simon Vince prépostságának első évtizedéből még egy szerzetesi vonatkozású dokumentumunk maradt fenn: Kaczvinszky Viktor jászói prépost jelentésének a másolata, amelyet a magyar premontrei cirkária helyzetéről írt az I. Vatikáni Zsinatra Rómába.

Az 1870-es évekből aztán már több személyes jellegű levéllel, a rendtagok egzisztenciális helyzetébe betekintést nyújtó esettel találkozunk. Itt van mindjárt 1871 elején az a néhány levélváltás, ami első pillanatra meglepő, ismerve Simon prépost szakmai és erkölcsi téren egyaránt mintaszerű gazdálkodását, mivel – érveik szerint jogosnak tűnő – követelésekkel találjuk szembe magunkat a tanító rendtagok részéről. A szombathelyi rendház tagjai 1871. január 15-én Simonnak írt levelükben először is elismerték a prépost vitathatatlan fáradozásait a rend gazdasági helyzetének a jobbítására, azonban kénytelenek tudomására hozni, hogy az az ellátás, amit az aktuális gazdálkodás mellett kaptak, az állásuk megkövetelte igényeket nem elégítette ki. A rendtagok számára – bizonyára jóval korábban már – 252 forintos honoráriumot határoztak meg, amit akkor azon szükségleti cikkek árának az összeadásából állapítottak

meg. Ezt a rendnek központilag kellett, bizonyos rendszerességgel a rendtagok számára kiutalni. Ezen szükségleti cikkek drágulásával a prépostságnak viszont még megmaradt a kötelezettsége azok kiszolgáltatására, vagyis egész egyszerűen: pénzilletékük megemelését kérték. Kérésük alátámasztására pontos listát írtak arról, hogy mik azok a cikkek, amelyekre szükségük van, s azok mennyibe kerültek akkor. Mindezt pedig tanári állásukra való tekintettel is kérték, mint akik a nyugalomban élő, vagy más területen dolgozó rendtársaknál nagyobb kiadásokkal és igényekkel bírtak. Ezután konkrét kérésükkel a képesített tanárok számára 450 Ft-ot, a nem képesítettek számára pedig 300 Ft-ot kértek, illetve azt, hogy a képesítéstől számított 5 évenként mindenki kapjon még 25 Ft-ot. Remélték, hogy kérésüket, amely tanári állásuk tekintélyének megőrzésére és függetlenségük biztosítására irányult, Simon prépost a „szokott kegyességgel” fogadja. Simon Vince – miután január 25-én a keszthelyi tanárok részéről kapott egy a fentihez hasonló tartalmú levelet – reális kérésekre, reális helyzetbemutatással válaszolt. Erre a szombathelyi rendtagok, mivel számukra a prépost levele – bár jóakaratról és méltánylásról tanúskodik – mégsem volt megnyugtató, február 3-án újabb levelet írtak, amelyben még határozottabb hangon kívánták illetményüknek – számításaik szerinti – felemelését. Az ügyet a prépost azzal zárta le, hogy mindennek a részletes megtárgyalását a következő nagykáptalanra bízta, de addig is az igazgatók „ruha- és létesemény illetékét” 148 forinttal, minden tanárét pedig 48 forinttal megemelte. Kitért még arra, hogy nem tartja helyesnek a többi „tanítórendekkel” való összehasonlítást, mert például a jászóiak illetményének egy-egy kitételét ő maga méltánytalanul magasnak ítéli, a „hatalmas” zirci ciszterciak 300 forintjáért, pedig minden pap rendtagnak a rend intencióira évente 160 misét el kell mondaniuk. Ilyen kötelezettség – ezek szerint – a csornai pap-rendtagokra nem hárult.

Simon prépost személyes kapcsolataiba tekinthetünk bele, például Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapáttal való barátságán keresztül. Kruesznek ugyan egyetlen – 1871. januári – Simonhoz írt levele ismert, de annak hangvétele mégis azt sugallja, hogy kapcsolatuk igen bensőséges lehetett. Ennek másik jele, hogy Simon sokszor megfordult Pannonhalmán nemcsak Kruesznél, de elődjénél, Rimely Mihály főapátnál is, amire már korábban Simon Zsigmond perjel levele is utalt. A Pannonhalmi Főapátság és a Csornai Prépostság testvéri kapcsolatát jól ábrázolják a pannonhalmi Perjelnapló idevonatkozó részei is. Arra azonban nem találtunk példát a későbbiekben, hogy Csornáról még valakit Pannonhalmára küldtek volna a teológiai stúdiumok végzésére. Ennek talán az is lehet az oka, hogy az egyik bejegyzésben szereplő Polgár Dénes növendék – akiről a vizsgajegyzőkönyv még azt is megjegyezte, hogy „ildomos magaviselete teljes meglepedésre talált” és „szorgalmas vizsgálataival elismerést aratott” – később elhagyta a rendet.

Betekintést nyerhetünk még a gimnáziumok mellett működő rendházak belső életébe, a Simon prépostnak 1871. május-júniusában tett látogatásakor felvett jegyzőkönyvek idevonatkozó részein keresztül is. A szombathelyi látogatáskor – 1871. május 18-i dátummal – ezt találtuk megjegyzésre méltónak: „Rendeztetvén a szombathelyi társház könyvtára, a könyvek bekötésére Ő Nagysága a prépostság részéről 100 Ftot méltóztatott megajánlani, a gymnasiumi pénztárból pedig 50 Ftot engedélyezni. [...] Végül felhívta Ő Nagysága a tanárokat, hogy ha valaki egészségi szempontból valamely fürdő használatára volna utalva, ezt az illető kijelentse, s ő készséggel fog a szükséges anyagi segélyről gondoskodni. A tanári kar e nemesszívűséget a legnagyobb hálával fogadja.” A keszthelyi jegyzőkönyv pedig a következő érdekes megjegyzéseket tartalmazza: „Felhíván Ő Nagysága a házfőnök és gymn. igazgató urat: valjon hivatalánál fogva nem érzi-e magát kötelezve akár a szerzetes fegyelem, akár a tanári kötelezettségek tekintetében némi javítandókat óhajtani? -- A házfőnök úr csak azon óhajtását fejezte ki, hogy a tanári kar egyik tagja ruházkodási tekintetében a pantalló nadrág viseletéről, mint jelenleg még nagyon is világias ruháról lemondana. Ő Nagysága szelíd és atyai intésére az illető tagtárs megígérte, hogy ezen szemetszűrő viselet tekintetében többé panaszra okot nem adand. Egyébként általában meglévén Ő Nagysága is elégedve a tagtársak maguktartásával csak azon óhaját fejezte ki, miszerint az ebédlőben szokásba vett dohányzás vagy egészen elhagyassék, vagy a többször közbejövő vendégek tekintetében arra szorítkozzék, hogy az az asztaltól való felkelés utánn történjék legfeljebb. [...] Elrendelte tovább Ő Nagysága, hogy elhunyt Molnár Ferencz tagtársnak egy díszes sírkő állíttassék, és a szükséges költségről rendelkezett. [...] Végül a háznál szükségesebb javítások tekintetében megbízott a kezelő, hogy Ő Nagysága szállásán új díszes canapé és székek szereztesse, ugyan e szobában a falak, nem különben Sztraka és Sebesy tanárok szobái újra festessenek, valamint Sztraka tanár szállásán két ablak, s két folyosói ablak újra felszereltessek.”

Még személyesebb témákat felvetve, hű képet kaphatunk a korabeli rendtagok ellátottságáról, saját eszközeikről például abból a feljegyzésből, amelyet a budai irgalmas-rendi perjel Árvay Gergely premontrei rendtag személyes tárgyairól készített. További személyes jellegű dokumentumok Névy László rendtagnak a rendből való távozására vonatkozó anyag. Ebből érdemes kiemelni Pauer Imre szombathelyi igazgatónak az éppen Karlsbad-ban tartózkodó Prépostnak írt levelét, mely Névy ügye mellett más érdekes információt is tartalmaz. Simon prépost egészségi állapota ekkor „kedvezőtlenebb, mint bármikor”, de a konkrét betegségét nem tudjuk meg. A karlsbadi gyógyfürdő igénybevételét Simon Pauernek is felajánlotta, de ő úgy vélte, hogy az itthoni „vizek” is használni fognak neki. A levél írásakor folyó érettségi vizsgák alkalmából bizonyára Kádas Rudolf – a már említett jászói premontrei és győri tankerületi királyi főigazgató – is Szombathelyen tartózkodhatott, mert üdvözlét küldi Paueren keresztül a Prépostnak. Ezután Névy – 1871. július 22-én – maga is közölte szándékát Simonnal, jó példát mutatva a korabeli apát–szerzetes kapcsolatra, annak hangnemére, egy valóban diszkrét esetben. A prépost közvetett válaszát Pauer Imrének – július 27-én – írt levelében olvashatjuk. A rendből való elbocsátót nem adja meg Névynek, egyrészt mert az a pápának van fenntartva, másrészt Simon – ismét bizonyosságát adva korát meghazudtoló előjárói magatartásának – ezt írja: „én egy alkotmányos testület feje levén, tanácsosaim meghallgatása nélkül, magamtól a szerzetet érdeklő ügyeket soha el nem intéztem, s ezen túl sem fogom tenni”. Névy „megmentésére” alternatívaként felajánlotta, hogy Szombathelyről Keszthelyre diszponálja, vagy finanszíroz számára egy hosszabb külföldi utat, ha ez segíthetne „merész phantasiájának szétpárolgására”. Pauert mindenképpen arra kérte, hogy ettől a lépéstől tartsák őt vissza. Az eset végkimenetelét azonban ismerjük.

Szívet dobogtató Simon prépostnak az 1871. szeptember 14-15-i nagykáptalanon mondott beszéde, melynek már csak a megszólítása is nagyszerű: „Főtisztelendő Káptalan! Krisztusban és Szt Norbertben kedvesim!” – Ilyennel a Csornai Prépostság – ekkor már csaknem 700 éves – történetében még nem találkoztunk. A káptalant a szeptember 14-én délelőtt 10 órakor a templomban tartott Veni Sancte után délután 2 óráig folytatták, és másnap is ezt a napirendet tartották meg.

Ennél az évnél azonban – legnagyobb sajnálatunkra – a Simon prépost idejéből rendelkezésünkre álló levéltári dokumentumok sora megszakad, s ezek hiányában, prépostsága második felének legalábbis belső, rendi életére, történéseire nem következtethetünk. Más és későbbi forrásokból van értesülésünk többek között Simon politikai szerepvállalásáról: a magyar premontreiek részéről őt választották meg a rend képviselőjére a katolikus autonómia kongresszuson. (Ennek részletes tárgyalása nem tartozik témánkhoz.) Van továbbá egy érdekes dokumentum egy – a rend belső életét részben érintő – eseményről: a Csornai Prépostságnak, mint hiteleshelynek, az Illés Márton perjel által 1874. április 24-én keltezett kiadvánnyal, 627 év utáni megszűnéséről. Tudjuk továbbá, hogy 1881. december 17-én Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát, Kaczvinszky Viktor jászói prépost, Supka Jeromos zirci apát és Kalmár Endre piarista rendfőnök mellett Simon prépost is aláírta azt a *Religio*-ban is megjelent nyilatkozatot, melyben tiltakoztak az új középiskolai törvényjavaslat ellen. Ennek részletei azonban ugyancsak nem az akkori csornai rendi életre vonatkoznak. S végül tudjuk, hogy 1883. október 1-3. között Simon részt vett Bécsben a birodalmi premontreiek káptalanján, amely a brabanti cirkária tagjainak a jelenlétével, valójában generális káptalanná alakult át, hogy előmozdítsák a rend újbóli egyesítését és új generális apát választását, amit a Szentszék és az uralkodó már régóta, de még Simor János primás is nagyban támogatott. Simon ezen a „generális káptalanon” vicarius et visitator generalis-i kinevezést kapott a magyar prépostságok felett. Ezt a joghatóságát azonban nem sokáig gyakorolhatta.

Szerzetesi szempontból is tevékeny életét – melyből rendfőnökségének évei éppen a rendi belső élet szempontjából fordulópontot jelentettek a prépostság történetében – 1884. április 15-én fejezte be négy nap alatt lefolyó tüdőlob és mellhártyagyulladás következtében. Ő az első prépost, akit a csornai temető premontrei sírkertjébe temettek el. Simon személyében egy jó szerzetes állt a prépostság élén, aki komolyan vette a megfelelést tisztségének nem csak társadalmi elvárásaira, hanem mindenkor „atyja” is akart lenni a reábizottaknak. Korának gyermeke ő is, de talán egyszerű származásából kifolyólag nem vészett el egyházi-világi rangjának a túlhangsúlyozásában, hanem közvetlen és szeretetteljes előjárói stílus kialakítására törekedett. Ezt az örökséget hagyta közvetlen – és mindenkori – utódjára, s nem utolsó sorban egy gazdaságilag megerősödött rendet, amely már képessé vált azoknak a nagyméretű

építkezéseknek, átalakításoknak, fejlesztéseknek a véghezvitelére, amelyek a következő prépost rendfőnöksége alatt vették kezdetüket.

Kunc Adolf prépostsága (1884-1905)

Kunc (keresztnevé: József) Adolf „a fehér és kiváltságos prémontréi kanonokrend praelatusa, prémontréi apát, a Szt. Mihály főangyalról nevezett csornai egyház és a vele királyilag egyesített szt. Péter és Pál apostolokról nev. horpácsi, Keresztelő szt. Jánosról nev. jánoshidai és Gyümölcsoltó Boldogasszonyról nev. türjei egyházaknak süveges prépostja, a magyarországi prémontréiek generalis helyettese, s szt. Istvánrend és a Ferencz-Józsefrend lovagja, bölcsletdoktor, az országos középiskolai tanár-egyesület tiszteleti tagja, az országos muzeum és könyvtár-bizottság tagja, Sopronvármegye köztörvényhatósági- és közigazgatási-bizottságának tagja, a Sopronvármegyei és Sopron sz. kir. Városi régészeti egyesület elnöke stb. stb.” 1841. december 18-án született a Vas megyei Hegyhátsálon. Édesapja uradalmi erdőtiszt volt. Mivel szülei korán meghaltak, nagynénje nevelte fel. Középiskoláit előbb a keszthelyi, majd a szombathelyi premontréi gimnáziumokban végezte. Beöltözése a premontréi szerzetesi ruhába Gyöngyössy prépost halála után, de még Szenczy Imre kinevezése előtt, 1857. szeptember 19-én történt még gimnazistaként. Ünnepeles fogadalmat – szokatlan módon 6 év után – 1863. október 6-án tett, és 1864. augusztus 20-án szentelték pappá. Teológiai tanulmányait a szombathelyi püspöki szemináriumban, illetve Jászón végezte. 1866–67-ben a budapesti tudományegyetem hallgatója, ahol 1867-ben tett tanári vizsgát matematika és fizika szakpárból, 1869-ben pedig ugyanezekből doktorált. 1860-tól két évig Keszthelyen, 1863-tól három évig pedig Szombathelyen helyettes tanár. 1867–68-tól rendes tanár Szombathelyen, pár év múlva – az 1874–75-ös tanévtől – pedig már a gimnázium igazgatója. Ezt a tisztségét egészen préposttá történt kinevezéséig (1884. június 14.) gyakorolta. Kunc Adolf tudós fizikus, történetírói életpályájának még csak a felvázolása is meghaladná dolgozatunk kereteit – s ezt már többen meg is tették korábban – ezért itt kizárólag rendfőnöki tevékenységére térünk ki, és a csornai Préposti Hivatal 1884. augusztus 20. – 1896. december 23., illetve 1898. január 1. – 1905. december 31. közötti jegyzőkönyveinek segítségével – igyekszünk megrajzolni a Csornai Prépostság belső életét a 19. század utolsó 15 évében, amely ezen a téren is egy valódi, belülről jövő megújulásnak a korszaka volt.

1884. augusztus 20-án dr. Zalka János győri megyéspüspök Csornán „fényes segédlettel” apáttá benedikálta Kuncot. Másnap – kihasználva a rendtagok szinte kivétel nélküli jelenlétét – mindjárt rendkívüli nagykáptalan tartatot. Ezen az udvariassági köszöntéseken kívül egyetlen napirendi pontként Kerekes Jákónak a rendbe való visszavétele szerepelt. Felette – a rendtagok véleményét egyénekenkénti titkos szavazással kikérve – Simon prépost 1876. július 31-én úgy döntött, hogy „a rendből száműzve, valamely távolabbi és a rend által kijelölendő zárdába utasítatik”, viszont „eltartása- és ruházataról a rend gondoskodni fog”. Néhány nap múlva – augusztus 25-i dátummal – pedig már arról értesülünk, hogy Laky Demeter perjel elnökletével megtartották a „rendes” konvent-ülést. Ez arra enged következtetni bennünket, hogy ezek a tanácskozások – bizonyára Simon prépost kezdeményezéséből – a rendi és konventi kormányzásnak a rendes szervei voltak, és 1884-ben már gyakorlata, hagyománya volt. Ugyanakkor feltételezhetjük azt is, hogy ezeket szinte kivétel nélkül a perjel vezette, mint a csornai anyaház mindenkori házfőnöke. Szeptember elején pedig Kunc már részt is vett a prága-strahovi generális káptalanon, ahol a káptalani jegyzőkönyv szerint szeptember 11-én indítványt terjesztett elő, hogy a jelenlegi osztrák-magyar cirkáriából hasítsák ki és tegyék teljesen önállóvá a jászói és csornai prépostságok alkotta ősi magyar cirkáriát. Rendkívüli ügyben hívtak össze konvent-ülést november 23-ra, Fazekas Elek rendtag botrányos ügye kapcsán, aki „a Sopronból Csornára tartó vonaton csúnyán összeverekedett egy Stock nevű emberrel, megrongálta a kupét, kitörte az ablakot és revolvért rántott elő”. A rendi tanács egyhangúlag úgy döntött, hogy ezért a rendet el kell hagynia, ami aztán meg is történt. De 600 forintot kirendeltek számára életjutalékkul. Ez utóbbi eljárás – hogy a rendet elhagyó tagok akár életük végéig is, kapnak valamilyen anyagi támogatást a prépostságtól – feldolgozott korszakunk végéig általánosnak mondható.

Kunc prépostságának első éveiből, a más rendekkel való kapcsolattartás terén, újra csak elsőként kell említenuk a pannonhalmi bencésekkel való hagyományosan jó kontaktust. Ennek az egyik jele, 1885 májusában az új pannonhalmi főapát, Vaszary Kolos – aki egyébként 1841-47 között (tehát részben Szenczy Imre igazgatósága alatt) a keszthelyi premontréi gimnázium tanulója volt – kinevezésére szóló

gratuláló levél, amely azért sokkal visszafogottabb, kevésbé személyes hangú, mint a korábbi csornai prépostok és pannonhalmi főapátok közti levelezés, de ezt az üdvözlőlevelet inkább egy udvariassági megnyilvánulásnak foghatjuk fel. Stronski jegyző következő dátumként 1885. aug. 28-át jelölte meg, amikor is megtörtént a két novícius: Ágh Norbert és Rupp Kornél beöltözése. Ennek kapcsán itt térünk ki a két legfontosabb közösségi ünnep: a beöltözés és a fogadalomtétel időpontjainak a változására tárgyalt korszakunk határai között.

1851-1900 között a Csornai Prépostságban (naptár szerinti sorrendben) a következő napokon voltak beöltözések, és a jelzett számú novícius számára: augusztus 15.: 15; augusztus 19.: 1; augusztus 23.: 2; augusztus 25.: 3; augusztus 28.: 1; szeptember 1.: 1; szeptember 2.: 2; szeptember 3.: 1; szeptember 8.: 2; szeptember 19.: 1; szeptember 20.: 1; szeptember 21.: 1; szeptember 23.: 1; szeptember 24.: 5; szeptember 25.: 2; október 1.: 2; október 6.: 1. Látható, hogy a beöltözéseknek egy jó része egészen egyszerűen az iskolai tanév kezdetéhez kötődik, vagy egy-egy ünnepen történik (pl. Szent Ágoston, Szűz Mária születése), 1891-től pedig (mind a mai napig) hagyományosan augusztus 15-én, vagy augusztus 14-én, de Szűz Mária mennybevételének első vesperásában történtek illetve történik.

A fogadalomtételek időpontjai – szintén a naptár szerinti sorrendben – legalább ilyen színes skálát mutatnak: április 14.: 1; május 13.: 1; július 11.: 1; augusztus 15.: 15; augusztus 20.: 2; augusztus 28.: 4; szeptember 21.: 5; szeptember 22.: 1; szeptember 26.: 4; szeptember 28.: 1; szeptember 29.: 3; október 6.: 1; december 25.: 2. Eszerint a fogadalomtétel kötődhetett Szent Norbert, Szent Ágoston vagy Szent Mihály főangyal ünnepeihez, de megjelenik a legősibb (prémontre-i) gyakorlat a karácsonyi fogadalomtétel is, mindenesetre az 1895. évtől, az egységes noviciátusok következtében a fogadalomtétel is augusztus 15-én történik a legtöbb esetben.

Továbbmenve az 1886. április 26-i nagykáptalan jegyzőkönyvéből idézünk, mely fontos információkat tartalmaz a rend irányítása és a többi európai apátságokkal való kapcsolat szempontjából: „Ezen káptalan legfőképi tárgya lévén anyagi állapotainknak kellő feltüntetése. Prépost Úr Ónagysága, tekintettel arra, hogy állapotaink megnyugtató rendezettségénél fogva, azok tárgyalása úgysem igényelhet sok időt, a húsvéti ünnepek második napját jelelte ki ezen nagykáptalani ülés napjául, és ezt annál is inkább célszerűnek tartja most és a jövőben is, mert így midőn egyrészt a nagykáptalan tagjai a kereszténység legnagyobb ünnepét az anyaházban ülhetik meg, másrészt nagyszünidejük élvezetében sem háboríttatnak meg.” Ezután következett rendi választott tisztségek megújítása, amint ez történi szokott a minden három évente megtartott rendes nagykáptalan alkalmával. Majd „Prépost Úr az összes premontreieknek 1883. évben Bécsben tartott nagykáptalanban hozott határozatokat röviden ismerteti. És ennek folyományául az 1884. évben Prágában tartott provinciális-ülésben fölmerült indítványt adja elő a magyar premontreiek külön provinciájára vonatkozólag, melyre nézve egyúttal bemutatja a jászói praelatus úr által elküldött jászói káptalani határozatot, a mely fölolvastatván és pontról pontra megvitattatván a 3-ik pontban foglalt »vel eo postulante« kihagyásával további eljárás alapjául elfogadtatott, melyet Prépost Úr a Nm. vallás- és közoktatási kormányánál és az által Őeminenciájára a herceg-prímásnál már is megindított.”

Ebben az évben készült el a csornai templom új orgonája, amelyet 4000 forintért Ország Sándor budapesti orgonaépítő készített, amelyet Laky Demeter perjel szeptember 23-án áldott meg a konvent jelenlétében. Majd szintén egy felszentelésről értesülünk, miszerint „1887. január 5-én, vagyis Vízkereszt Vigiliáján szentelte fel dr. Kunc Adolf csornai praelatus úr Ő Nagysága az általa a templom éjszak nyugati sarkán építtetett, a praelatura folyosójáról nyíló, gyönyörű oltárral és butorzattal felszerelt kápolnát. A felszentelésnél jelen voltak s részben a felszentelésnél Ő Nagyságának szt. szolgálatot tettek a csornai konvent azidőbeli tagjai, úgymint: Laky Demeter perjel, Kutasy Albert alperjel, Pozsgay Dózsa pénztáros, Kulcsár Fábrián és Sebessy Alajos konventtagok, Lakner Ambró jószágfelügyelő, és Illés Ráfael házgondnok, továbbá Stronski Ágost praelatusi titkár. Ugyanezen alkalommal a már felszentelt kápolnában szentelte fel fenn tisztelt Praelatus úr Ő Nagysága azon Nepumuki Sz. Jánost ábrázoló olajfestményű nagy oltárképet is, melyet Pozsgay Dózsa, Laky Demeter és Kulcsár Fábrián rendtagok, annak kegyeletes emlékére, hogy nekik, kik 1838. évi szeptember hó 21-én egyszerre léptek a csorna-premontrei kanonokrendbe, az Isteni Gondviselés megengedte mindhármuknak a testület kebelében

megérhetni rendbe lépések 49-ik, áldozáságuknak pedig 44-ik évét. Az ún. Nepumuki Sz. János kápolna részére Jakabay(?) budapesti művész, academicus festő által készítették.”

A május 29-i káptalani ülés pedig a csornai templom és ház tetőzetének újból való felépítését határozta el, mivel annak állapotát a tetőfák teljes korhadtsága és a megromlott faszindelyek továbbá tarthatatlannak, sőt veszélyesnek mutatják. Fontos megjegyzés még, hogy ugyanezen a káptalanon határozták el az eddig használatlanul álló szárnyépületnek régóta tervezett átépítését, hogy benne a régi, már szűknek bizonyult könyvtár helyett, egy a kor igényeinek megfelelő új könyvtárhelyiséget és néhány lakószobát készíttessenek. Néhány nap múlva levélben kérték Trefort Ágoston vallás- és közoktatási minisztert, hogy a jánoshidai birtokok teljes jövedelmét erre a célra fordíthassák. December 20-án Kunc prépost a konvent jelenlétében felszentelte a Nepumuki Szent János kápolna új harangját, amelyet a régi megrepedt helyett öntettek. Végül pedig 1887. december 26-án rendkívüli nagykáptalant tartottak a Szombathelyen építendő új rendházzal és gimnáziumról, valamint a keszthelyi kisgimnázium megszüntetéséről.

Ettől kezdve a következő három káptalan (1888. január 12., október 31.; 1889. január 29-31) kizárólag a szombathelyi gimnázium ügyével foglalkozott. 1889. június 17-19. között Kunc prépost részt vett a belgiumi Tongerlo apátságban megtartott generális káptalanon, amelynek jegyzőkönyvét szeptember 5-én ismertette a konventtel, eszerint a káptalan összes résztvevői az ő és Kaczvinszky Viktor jászói prépost kezdeményezésére elismerték a magyarországi premontreiek teljes elkülönítését a külföldiektől, úgy hogy a régi lelki összeköttetés fennmarad, a csornai és jászói premontreiek viszont ezentúl magyar cirkáriát képeznek, de felügyelőséget külföldi premontreiek is gyakorolhatnak felettük.

Az 1890. évben tartott két káptalan közül az első (március 31-én) a Kunc prelátus ideje alatt, tehát 1884 óta történt építkezésekről számoltak be, miszerint Türijén megtörtént a nagyoltár és a kápolnai oltár megújítása, valamint kisebb átalakítások a rendházban, továbbá keresztelőkutat és Krisztus-koporsót készíttettek. A rend kegyurasága alatt álló Nagybarátiban templomtornyot építettek, az ugyancsak Csornához tartozó Gyarmaton a templom fedése, és a torony javítása történt meg. Csornán fürdőház, pléhfedelű faház és kertészlak épült, a prelaturára pedig műtárgyakat és új bútorokat szereztek be. A szombathelyi háznak a csatornázását végezték el. Az ez évi második káptalan pedig (december 15-én) Németh Dezső ügyét tárgyalta, aki azelőtt a rend tagja volt és aposztaziával távozott, majd megnősült, felesége halála után azonban vissza szeretett volna jönni a rendbe, ezt azonban a káptalan 28 szavazattal 2 ellenében elutasította.

Az 1891-92. évi káptalanok (március 30., illetve május 11., augusztus 15. és november 4.) mind a gimnáziumok ügyeivel foglalkoztak, egyetlen személyes jellegű, de ismét szomorú esemény Pauer Imrének a rendből való távozása, aki a premontrei generális apától átengedett rendelkezése alapján Kunc préposttól 1892. december 30-án megkapta a szabad végrendelkezés jogát, és ezzel egészen kikerült a rendből. (Majd a S. Congregatio Episcoporum et Regularium 1895. június 12-én kelt határozatával minden papi ténykedés alól felmentették, és világi ruházkodásra, bajusz és szakáll viselésére engedélyt nyert.)

1893. február. 17-én a papi congrua kérdésében tartottak rendi káptalant. A prépost a hozzájárulást a rend részéről lehetetlennek tartotta, és megtagadott minden anyagi hozzájárulást a kérdés rendezéséhez, amit a bíborossal is tudatott. (Később – 1894. január 31-én – Fehér Ipoly pannonhalmi főapát, Benedek Ferenc jászói prépost, Vajda Ödön zirci apát és Lévay Imre piarista tartományfőnök mellett Kunc Adolf is aláírta azt a nyilatkozatot, amelyet a „tanítórendek” főnökei a congruára való megadóztatásuk ellen tettek.) Tudomásunk szerint „hivatalosan” itt merült fel először a bencés, ciszterci és premontrei rendek eredeti hivatásának a kérdése, és állami (!) részről az erre való emlékeztetés. Névtelen író a *Religio*-ban a következőket írta a premontreikkal kapcsolatban: „Íme a kötelességek, a mint azokat az 1802-iki visszaállító kir. oklevél megállapítja [...] a premontreiekre: »A premontreiek jövőre két prépostságot bírnak, ti. a jászóit és csornait; – kik is azon plebániák administrálását, melyeket már eltöröltetésük előtt birtak, a vallásalap megterhelése nélkül teljesítendik...« – »Ellátás végett pedig a következő gymnasiumokat nyerik: [...]« Szinte fölösleges figyelmeztetnünk, hogy e szerint a premontreieket is első helyen kijelölt kötelessége a lelkészkedés: »administratio parochiarum« – mely kifejezés e mellett világosan mutatja azt is szintén, hogy e rendnek kötelességei a plebániákra vonatkozólag nem egyszerűen kegyuri kötelességek, mert ezek közé sohasem tartozott és tartozik a parochiák administrációja. Második helyen jönnek említésbe a gymnasiumok s

illetőleg említették a gymn. oktatás kötelessége.” – Mindennek emlegetése azonban ekkor még teljesen értelmetlennek bizonyult.

Az 1893. március 8-án – kivételesen a prépost elnöklete alatt – tartott konventgyűlésnek újra csak egy témája van: Kaczvinszky Viktor jászói prépost halála után – akit az 1889-es tongerlo-i generális káptalanon állítottak az újra megalapított magyar premontrai cirkária élére – közös megegyezésük szerint a magyarországi premontraiak főhelynöke (vicarius generalis) mindig a királyi kinevezés szerinti idősebb prelátus, így Kaczvinszky halálával Kunc Adolf. Ezt az említett 1889. évi tongerloi generális káptalanra benyújtott „Declaratio” 3. pontjában kérték. Ugyanebben kérték azt is, hogy a régi szabályoknak megfelelően a választási asszisztenciát ne a megyéspüspökre, hanem a rend generálisára, illetve annak mindenkor főhelynökére bizzák. Ezt a declaratiót a generális káptalan nem fogadta el, hanem a vic. gen. kinevezését az abbas generalis jogai közt tartotta fenn. Ezért a csornai káptalant kérte az abbas generalis, hogy tekintse a két magyar prépostság közötti megegyezést, s annak alapján Kunc Adolfot nevezze ki főhelynöknek. Ezt Sigismundus Sary generális (és egyben strahovi) apát XIII. Leó pápa megerősítésével március 15-én meg is tette, amelyről a március 21-én tartott káptalanon be is számoltak. Erről aztán tájékoztatták 24-én a bíboros-hercegprímást, a vallás- és közoktatási minisztert, és a jászói káptalant, majd 30-án a generális apátnak is megköszönték.

1894. március 21-én a generális apát véleményt kért a magyar prépostságoktól a francia és angol premontrai tartományoknak a renddel való egyesítése kérdésében. Az egyesülést mindkét magyar prépostság támogatta, azzal a kikötéssel, hogy statútumaikban a premontrai rendi szellemet érvényesítsék, de rögtön hozzáteszik még, hogy a magyar prépostságok továbbra is külön cirkáriát alkothassanak, melynek mindenkor vikáriusai és vizitárorai a magyar prépostok közül legyenek. A vicarius generalis-i megbízatás újra felszínre hozta a magyarországi két prépostság közti viszonyt, ez esetben pozitívnak tűnő kérdésben. A március 26-án tartott konventgyűlés témája a jászóikkal együtt felállítandó rendi tanárképző intézet kérdése volt. Ezt 1/3 részben Csorna, 2/3 részben Jászó tartaná fenn, és Jászón is rendeznék be. Tudjuk, ebből nem lett semmi, hanem majd 1904-től Takács Menyhért jászói prépost állította fel a budapesti Norbertinum intézetét, amelynek csornai premontraiak is lesznek a lakói, valamint később – eléggé rendszertelenül – találunk utalásokat a későbbiekben Jászón felállított közös novíciátusra is. Ez év augusztus 16-án döntött a káptalan a millenniumi kiállításra készítendő Szent Norbert-kép megrendeléséről, amely maig látható a prépostságban. Egy hónap múlva pont került – legalábbis egy időre – egy másik régóta felszínen lévő kérdés végére a budapesti egyetemen tanuló rendtagok lakhelyének ügyében. Kunc prépost szeptember 17-én Magasházy Antal rendtaghoz írt leveléből kiderül, hogy ezentúl a Báró Eötvös József Kollégiumban fognak lakni, és onnan látogatni az egyetemi előadásokat. Az utóbbi rendtagot pedig, aki felszentelt papként utolsó egyetemi évét végezte ekkor, megbízta a többi növendékek felügyeletével.

Az 1895–96-os évekből csak a gimnáziumok ügyeit tárgyaló dokumentumok maradtak fenn a levéltárban. (Különös, hogy a millennium kapcsán semmilyen belső rendi megemlékezésről nem értesülünk.) 1897-ből pedig egyáltalán semmiféle dokumentumunk nincsen.

A rend belső élete felé fordulás első számottevő jeleit az 1898. április 12-i nagykáptalan jegyzőkönyvéből olvashatjuk ki, amelynek egyes részeit az alábbiakban közöljük. Például: „Szt. misével összekötött ünnepélyes Veni Sancte után a teljes számban megjelent rendi nagykáptalan a praelatura ebédlő termében összegyűlvén Ő Méltósága részéről meleg szavakkal üdvözöltetett.” A prépost először tájékoztatta a káptalant, hogy a teológiát eddig magánvizsgákkal elvégző növendékek, akik vizsgáikat a szombathelyi püspöki szeminárium tanári kara előtt tették le, ezentúl a bíboros-hercegprímás jóváhagyásával saját rendi teológiai vizsgabizottság előtt is megtehetik azt. Majd Sebesy Alajos rendtag ügyét tárgyalták, aki rendszeres és súlyos iszákossága és durvasága miatt már jó ideje nem volt alkalmazható egyetlen rendi munkakörben sem, ezért a ferencesek pozsonyi rendtartományának simontornyai zárdájába küldték. A rend kebelében marad, de szigorúan megtiltották neki a fehér reverenda viselését. Ezután tértek annak a január 6-án kelt „Memorandum”-nak a megvitatására, amelyben jónéhány rendtárs a rend kormányzati szervezetének megváltoztatását kérte. A prépost mindezt elfogadta, mondván: „rendi nevelésünknek sok hiányát tagadni nem lehet”. Éppen ezért a káptalan, a prépost teljes egyetértése

mellett fontos határozatokat fogadott el. Az új alkotmány a számviteli szabályzat kivételével, mely július elsejével lépett csak életbe, a nagykáptalan bezárásával azonnal érvényre jutott. Mindebből tehát azt látjuk, hogy igen jelentős mértékben előre lépett a csornai prépostság a rendi növendékek képzése, a rend irányításának megreformálása terén. Ezzel a kor felfogása szerint tökéletesen megteremtették a szerzetesi és tanári kiképzés külső kereteit, eztán már csak a belső reform végrehajtása volt hátra, s ez sem sokáig váratott magára.

Előbb azonban még néhány személyes jellegű eseményt kell megemlítenünk: az egyik – amelyről egy május 16-án kelt levél másolata tudósít –, miszerint Sebessi Alajost állandó korrekció végett kötelezték, hogy Simontornyán maradjon, de azért a misézést „francziskánus ruhában” megengedték neki. A következő két levél érdekessége, hogy az elsőben – május 18-án – Kunc prépost kérte Hornig Károly veszprémi püspököt a csornai klerikusok, Novák Béla és Erdőssy Kálmán pappá szentelésére. Sőt a másodikban – június 17-én – a veszprémi papnevelő intézet rektorát is megkereste, hogy az említett fiatal rendtagok Veszprémben tartózkodásuk ideje alatt a szemináriumban lakhassanak, mégis a rendi törzskönyvből tudjuk, hogy szentelésükre Zircen került sor 1898. augusztus 28-án, a veszprémi püspök által.

Ha ehhez kapcsolódóan meg szeretnénk nézni azt, hogy a 19. század második felében a csornai rendtagokat hol szentelték pappá, akkor – bár teljes képet nem kapunk – a következő megjegyzéseket tehetjük: 1850-1900 között 52 csornai rendtagot szenteltek pappá, közülük aztán sokan elhagyták később a rendet. Minderről ld. az alábbi táblázatot:

Felszenteltek száma	Felszentelés helye:	Felszentelő püspök
6	Szombathely	Szenczy Ferenc szombathelyi püspök
6	Győr	Zalka János győri püspök
2	Szombathely	Szabó Imre szombathelyi püspök
2	Zirc	Hornig Károly veszprémi püspök
1	Veszprém	Kovács Zsigmond veszprémi püspök
1	Veszprém	Pierer felszentelt püspök

Hat rendtagról csak azt tudjuk, hogy Győrött, 3-ról pedig hogy Veszprémben volt a szentelésük, de nem tudjuk ki által, 25 rendtagnak pedig csak a szentelése (vagy újmiséje) időpontját ismerjük, azt azonban, hogy hol és ki által, sajnos nem.

Még egy személyes levél október 3-i dátummal, amelyben a prépost kérte a ferences tartományfőnöktől, hogy Cziczser József Anicét a Sümegről Türré (szökött?) ferences atya a türjei rendházban maradjon. A későbbiekben „Cziczser barát” néven még sokáig emlegetett atya, akinek a szekularizációs ügye már régóta folyamatban volt, már ez év november 23-án jogilag az esztergomi főegyházmegye papjává is vált, de haláláig a türjei rendházban élt a premontrai rend ellátásával. Az év vége még egy örömteli eseményt is tartogatott, miszerint december 29-én a császár most Kunc prépost és a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter előterjesztésére Laky Demeter csornai perjelt a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett rajki címzetes préposttá nevezte ki. Nem kis fordulat ez ahhoz képest, hogy Lakyt ugyanez a Ferenc József börtönöztette be! 1899. február 5-én – a veszprémi püspök engedélyével, akinek az egyházmegyéje területén feküdt valaha a csornai alapítású rajki prépostság – Kunc Adolf Lakyt préposttá „benedikálta”, amiről néhány nappal később a generális apátot is értesítette.

Végül az 1900-as évvel el is érkezünk kijelölt korszakunk berekesztő határáig, amely külsőleg egy sokkal kevésbé feltűnő esemény, de annál inkább a belső megújulásnak, reformnak biztató jelét mutatja. A december 30-i káptalani jegyzőkönyv így tudósít róla: „A számvetői előterjesztés után Óméltósága örömmel tudatja a r. káptalannal, hogy sikerült rendi nevelésünk egyik legnagyobb hiányán segíteni, és Erdőssy Kálmán ujonczmesterben oly buzgó és lelkiismeretes egyént állítani a rendi nevelés élére ki eddig is már úgy példaadással, mind pedig értelmes nevelési terv szerint járva el, megnyugtató eredményt volt képes felmutatni. Erdőssy nagy kedvvel és valódi belső hivatással szenteli magát az ujoncz és klerikus

nevelés terhes feladatának és örömmel készséget, hajlandóságot mutat arra, hogy mindenkorra e terhes feladatnak él, és kijelentette, hogy most is már elvállalja az ugyanez nevelés mellett klerikusainknak tanulmányi felügyeletét itt Csornán. Őméltósága azt mondja, hogy e lelkes munkakedvet hasznunkra kell fordítani, és helyesnek tartja, ha Erdőssy vállalkozását elismeréssel elfogadjuk és a tanárjelöltjeinket, kik a jövő tanévvel theológiára kerülnek, Erdőssy felügyelete alá helyezve itt Csornán képezzük ki. Ez eszme a r. káptalan által is melegen fölkaroltatván Őméltósága határozatilag kimondta, hogy a jövő évtől kezdve seminarium helyett Csornán végezteti a theológiát Erdőssy Kálmán ujonczmester tanulmányi felügyelete alatt.”

Erdőssy Kálmán jellemzése, alakjának fontossága, pozitív fordulat a rend belső életében, hiszen közel 100 év után végre arra tevődik a hangsúly amit sohasem szabadott volna olyan méltatlanul elhanyagolni, amint azt periférikus ügyként kezeltnek láttuk már csak 1850-től, de még inkább volt ez így a megelőző fél évszázadban. Erdőssy – akit már 1899-ben megbíztak a novíciusmesteri teendővel, abban az évben azonban nem volt belépés – az 1900. augusztus 15-én beöltözött új novíciusoknak – Peér Leónak és Málits Frigyesnek – máris a kezébe tudta adni könyv formájában azt az addigi hiányt pótló összeállítást, amely egészen 1950-ig a noviciátusok egyik fontos „tankönyve” volt, ezzel is igen maradandót alkotva. Szerzőjére pedig így utal: Adolpho praelato-praeposito vile pietatis opus iuvantibus novitiis obtulit Colomannus. Mivel joggal hihetjük, hogy ez a kiadvány a hivatalos egyházi szertartáskönyvek előírásai mellett, az 1802 óta kikristályosodott csornai szokásokat is tartalmazza, igen értékes könyvet tartunk a kezünkben. Részletes feldolgozása és bemutatása sok új ismerettel gyarapítaná a csornai rendi hagyományokról való ismeretünket, a közösség belső életéről, gyakorlatáról való tudásunkat.

Összegzés

Fentiekben igyekeztünk összegezni egy idős és hosszú ideig kormányzó rendfőnök tartózkodó és visszahúzó magatartását, kevés szerzetesi vonással bíró jellemét. Gyöngyössy prépost felett persze nincs jogunk pálcát törni, feleslegesen kérnénk is számon rajta olyan fajta rugalmasságot, amely korának szinte minden főpapijából hiányzott. Különleges adottságokkal, mélyebb és hitelesebb szerzetesi identitással megáldott korabeli főpap sem tudott másképp viselkedni az 1848–49-es eszmék annyira „mindent felforgató” kavalkádjában. Láttuk Richter Alajos jászói prépost megtorpanását, visszahúzódsát, és Rimely Mihály pannonhalmi főpát határozott tartózkodását. Gyöngyössy még inkább nem lehetett más. De éppen ez adja meg számára a személyes felmentést.

Az ő utolsó éveiben lezajlott 1853-as apostoli vizitációról csak ismételhetjük: egy bürokratikus úton, hatalmi eszközökkel végbevitt óriási méretű procedúrának tekinthetjük, amely általánosságban is igen kevés belső eredményt hozott, de Csornán különösen sem járt számottevő változtatással. Persze, ahol egy rendtag – egy, már akkor több, mint 700 éves kanonoki tradícióval, lelkipásztori, missziós tevékenységgel és olyan szerzetesi hagyománnyal rendelkező papi közösség tagjaként, amelyről az illető maga talán életében sem hallott – kimondja azt, hogy „mert, ha nem tanítunk [gimnáziumokban], miért tartsanak meg bennünket?” – ott már nem érdemes tovább kutatni a huzamos mélypont oka után a rendi belső élet területén. (Bizonyára nem véletlen, hogy az 1850 – 1900 között beöltözött 115 rendtag közül 54 hagyta el a rendet novíciusként illetve egyszerű fogadalmasként, és 18 ünnepélyes fogadalmas, felszentelt papként, ez utóbbiak közt volt például Névy László és Pauer Imre is.)

Szenczy Imre rövid rendfőnöksége alatt nem lehetett egy belső reformnak az elindítója. Valami azonban azt súgja, hogy – „paprikás levele” ellenére – Szenczy is még jócskán az „ancient regime” képviselője és híve, aki ha több idő áll rendelkezésére, akkor sem használta volna fel azt egy újfajta szemléletnek a meggyökereztetésére, ha az súrlódott is volna a kor és az uralkodó elvárásaival. Korának tipikus tudós főpapja, aki hivatalát nagyobbreszt adminisztratív pozícióknak tekintette, mintsem „közössége atyjának” tartotta volna magát.

A 19. század második felének csornai rendfőnökei közül Simon Vince alakja emelkedik ki, s joggal következtethetünk arra, hogy az a belső megújulás, amely a századfordulóra, már Kunc idejére ölt alakot, valójában Simon kormányzása idején nyert alapokat. Szerzetesi szemléletének újszerűsége, vezetési stílusa

messze felülmúlja mind elődei, mind utódai gyakorlatát. Mert kockázatot vállalni, egyedül a rend javát tartja szeme előtt, hiszen minden gazdasági tevékenysége arra irányult, hogy ezzel megfelelő külső keretet teremtsen a komolyabb belső szerzetesi élet számára.

Kunc Adolf egy szerzetesi szellemben megerősödő közösség vezetését örökölte, melynek felszentelésétől ő maga is részese volt. Mint tág látókörű, tudós ember maga is érezhette az Egyházban végbemenő megújulás jeleit, a IX. Pius pápasága után szinte felszabadulást hozó XIII. Leó személyiségén keresztül is, de a Monarchiában ez idő tájt történő változásokon át is. Azt se feledjük, hogy Kunc 1884-87 között, már prépostként a Szabadelvű Párt szombathelyi választókerületének az országgyűlési képviselője, ekként pedig konzervativizmussal csak kevésbé vádolható. Élete viszont talán túlságosan is a tudományos és közéleti szereplés porondján zajlott, mely tereken valóban tagadhatatlanul múlhatatlant alkotott, gondoljunk csak a szombathelyi új gimnázium felépíttetésére. Szerzetesi szempontból viszont még maradandóbbá tette emlékét az 1900-as nagykáptalan, amely a novíciusok képzésének a megújításával a rend életének az ütőerére tapintott rá, és későbbi, fél évszázados folyamatos fejlődésnek lett az előmozdítója.

Csorna évszázadokon keresztüli fejlődésében igen számottevően részt vállalt a premontrei közösség is, Türrjén és Jánoshidán ugyanúgy. Egyik sem nagyváros, mindegyiknek a története magán viseli a legszűkebb helyi adottságokat. Provinciálisnak is mondható helyek, s így a létüknek szerves részeként fennálló premontrei közösségek úgyszintén. De milyen is legyen egy monostor, egy helyi egyház, ha nem provinciális? Csak így maradhatott fenn és csak így van jövője: sorsközösséget vállalva az itt élő emberekkel. És – ahogyan ezt a 19. században megfogalmazták – „Minden jó ügyért készen!”

Mellékletek

1. A csornai rendtagok gyűlésén született határozatok, 1848. április 13.

Régidőről közkívánatra a rend tagjainak belügyeiről Prépost Ó Nagyságával tanácskozni, most a körülmények miatt alkalmas időt nyervén Csornán összegyűltek s rendes tanácskozás következtében ezekben állapodtak meg:

1. A jószág czélszerű rendezése azt kívánván, hogy annak mibenléte és volta tudva legyen

- a, az administratorok haladéktalanul kimutatandják gondjokra bízott egész vagyonnak jelen állapotát;
- b, ezután pedig a gazdaság mibenlétéről minden 3dik hónap végén Csornára a választmányhoz kivonatos tudósítást adnak;
- c, így a gymn. kezelők is számadásukat a rendtársak koszorújában minden 2 hétben kimutatni, az itt átvizsgált számadást pedig szintén évnegyedenként ugyanazon választmánynak beküldeni kötelesek lesznek, azonban
- d, a viszonyosság elvénél fogva a választmány is köteleztetik hivatalos eljárásáról szóló jelentését a gymnasiumoknak úgy szintén a fiókpépostságoknak évnegyedenként megküldeni. Ha a kezelők közül akárki számadásban megbuknék, az el-marasztaltassék.
- e, A gazdaság elintéztetésére szükségkép megkívántatik, hogy az administratorok sáfarkodása, értelmes férfiak által hely színén minél előbb megvizsgáltassék. E végre a türrjei és jánoshidai jószágok mostani állapotának megvizsgálására Dézensyi Evermód perjel és Kopits Ignác urak

küldendők, a csornai jószág állapotának megvizsgálására, és perjel úrnak Tűrjén és Jánoshidán leendő távollétében ideiglenes kormányzása Drinóczy György úrra bízatik.

- f, Administratornak ügyes és dologhoz értő emberek a Convent beleegyezésével fognak tetetni, még pedig mikor a változás kívánja, nyíltan, melléjük pedig a rendtársakból pénzkezelés végett ellenőrök adassanak, általan óhajtható, hogy az administratorokon kívül a rendnek minden egyéb működő tagjai is meghatározott időben elhelyeztetésüket megtudják, a tanárok különösen a Te Deumra mindig, de elébb soha sem, rendelkezésekről értesíttessenek.
- g, A csornai és gyarmathi administrator urak a rend minden tagjainak osztatlan bizalmát bírják, de Jánoshidán oly intézkedés fog történni, hogy Molnár Ferencz úr a jövő dispositióig mostani hivatalában megmarad, de Szabó Nepmucenus lelkész úrnak, mint ajánlott jövő administratornak befolyása és ellenőrködése mellett minden héten gazdasági ülést tartani köteleztetik. A türjei administraturára, minthogy a társak köztapasztalása szerént a mostani administrator [Szita Sándor] alatt a jószág nagyon el vagyon hanyagolva, Nagy Lőrincz úr (Csornáról) ajánltatik jószágkormányzónak, melléje mint házi gazda és ellenőr Novák Athanázius úr. E változás azután Tűrjén a házi csend és béke föntartásaért is Szita Sándor és Göncz István uraknak elhelyezését teszi szükségessé (Csornára?). A csornai és gyarmati administratorok mellé ellenőrül Mayer Péter ajánltatik.
- h, A rend által kezelt és jánoshidai plébániák biztosítása végett oly intézkedést kívánnak tenni a rend tagjai, hogy „plebania fundus” nevezettel jelöltessék ki akkora birtok, mekkora egy plébános tisztos ellátására elégséges, nem mintha ennek jövedelmei tüstént a plébánost illetnék, hanem hogy a legrosszabb esetre legyen az említett helyeken működő plébánosoknak miből élniök.

2. A rend minden jószágaiból bejövő pénz Csornán közkezelés alatt leszen. Ő Nagysága a Rend ajánlatára pénz vagyis kincstárnoknak Kopits Ignác urat nevezi ki, melléje a Convent ellenőrül Mayer Péter urat választja. Ezek és a helybeli jószágkormányzó úr, valamint Hatos László, Drinóczy György és Pintér Endre választmányt képeznek, mely a prépost úrnak tetszés szerinti elnöklete alatt a prépostság összes jószágainak egész kormányzóságára ügyelend.

3. Remélik a Rend tagjai, hogy eléfordulható esetben a cselédségtől, vagy akármi mástól elhárítandó gyanú tekintetéből is Prépost Ő Nagysága maga fogja összeírni s a Rend két társának megmutatni a Rendnek minden ezüstnemeit s a prépostsági ékszereket, melyeknek egyik jegyzékét a kincstárnok veendi gondviselése alá.

4. Prépost Ő Nagysága a maga Congruáját vagy szükségeihez képest vagy meghatározott mennyiségben nyugtatvány mellett veszi ki a pénztárból a rend mindegyik tagja pedig f. é. jan. 1. napjától számítva minden néven nevezhető járandóság fejében (kivéven a reverendát, 1 selyem övet, 2 collarét, orvost, sebészt, gyógyszereket, mosást borbélyt és könyvkötést) évenként 240 Ftot kap.

5. Takarékoság és nagyobb egyformaság kedvéért a reverenda kelmét ezután a rend maga szerzi meg s nem kalmár által vásároltatja, a varratásra is gond leszen, hogy az böcsületesen történjék.

6. Az idő mostohasága int, hogy csak a legszükségesebb kiadásokra szorítkozzunk, évégett

- a., magunkon kezdjük az ételbeli szabályozást és a cselédség élelmezését és minden házban kellőleg rendezendjük.
- b., Minden elkerülhetetlenül nem szükséges építés meg fog szüntettetni, a vidékről minden építések iránt a Választmánynak előlegesen jelentés fog tetetni, végre
- c., a fölösleges tiszték és szolgák elfognak bocsáttatni.

7. A jobbágyi tartozások megszűnven a jószágokat (amennyire talán haszonbérbe 2 felébe kiadás által a dolgon segíteni nem lehetne) föl kell szerelni, az erre szükséges pénzt valahonnan kölcsönképen kellene fölvenni.

2. Szenczy Imre Gyöngyössy Pál préposthoz intézett „paprikás” levele, 1851. május 28.

Nagyságos Prépost Úr!

Mikor mindnyájunk aláírásával ellátott levelünket, melyly mint látom czélszerűen Nagyságoddal eredetiben közöltetett a' Conventhez intéztük, nem gondoltam, hogy Nagyságod részéről a válasz tisztelete engem fog érni, ki sem senior, sem superior nem vagyok, hanem ez ügyben melyly nem iskolai, csupán egyszerű tanító 's mások után rendben következő háztag.

De mindegy, hanem a' kívül és belül hozzám címzett levélnek részint éles és ingerült hangja, részint az abban kifejezett nyílt kérdés által fölhívottnak érzem magamat arra némelyeket a közügy tekintetéből megjegyezni.

Először is igazítólágot azt kell mondanom, hogy mi éppen nem alkalmatlankodtunk „gyakori fölszólításokkal” Nagyságodon; sőt igazán szólva mi egyszer sem írtunk Nagyságodhoz és ezt levele végén maga is említi, sőt nehezteléssel szemünkre veti, hogy „a' correspondentiát vele egészen megszüntessük”. Nagyságod meg tudja talán fejteni ezen ellenmondást: mi az itteni házbeliek azt kiegyenlíteni nem bízzuk.

Én, mint tudja Nagyságod a magam ügyében egyszer írtam, mikor ti. mostani hivatalom rám ruháztatott, azt kérven, hogy más, például házfénöki vagy gazdasági gonddal ne terheltessem. Máskor Nagy Bálint ügyében hivatalosan közvetve Perjel Úr által kerestem meg Nagyságodat, és még ezen indirect levelezésemet is rossz néven vette Nagyságod, azt írván, hogy directorális dolgaimat magam végezzem. Hogyan lett volna tehát kedvem correspondentiába tenni magamat? Avagy meghagyta-e valaha Nagyságod, hogy correspondeáljak vele? Előbbi három évi directorodásom alatt soha egy szóval nem kívánt Nagyságod a professorokról tőlem semminemű értesítvényt, 's hát miről correspondeáljak? – Általán tehát meg nem foghatom hogyan neheztelhet Nagyságod, hogy a correspondentiát vele megszüntettük, azt nem is említve, hogy mind e' mellett „gyakori fölszólításokról” beszél.

Kívülem a szombathelyi házból levelezett-e, nem-e valaki Nagyságoddal, nem tudom, de ha másra célozna a megleczkézés ezen más, gondolom, a nekem írt levélben megneveztetnék. Ennél fogva e dolog csak engem érdekelhet.

Mi tehát még egyszer sem írtunk jánoshidi egész tartózkodásának ideje alatt Nagyságodnak (a Convent írt, és tudta miért írt), hanem a mi nagyon természetes beszédeinkben olykor előhoztuk Nagyságodnak leggyöngédebben szólva e' különcködését, melyly sokaknak kik bennünket ismernek gúnyészrevételei szerint úgy látszék akarni a gondviselése alatti rend bajainak orvoslását, hogy semmit sem tesz, lehető legtávolabbra vonul, ott megfeneklik a mindinkább súlyosodó körülményeket könnyen veszi, sőt a mélyebben látni akarok némelyike szerint még szeretné a dolgok bonyolultát, hogy kitűnjék miként 28 évi korlátlan kormányása alatt milly boldogul folytak, persze boldogabb idők alatt a dolgok, most pedig, hogy abba mások is beleszólni vakmerők, milly szerencsétlenül. – Így mások.

Isten mentsen meg, hogy ez igaz legyen! Szomorú volna, ha mikor nincs ok rá, balra húzna a fej, midőn a testület jobbra. Avagy nem ért-e bennünket már kívülről elég csapás, és nem fenyeget-e máshonnan elég veszély, hogy magunk sietessük romlásunkat és nem csak a kárörülő világ gúnyhahotáira tegyük ki nem életre valóságunkat, hanem kiknek helyeslése kiérdemlését dicsőségünknak kellene tartanunk főpapjaink méltó megrovására is? Pedig fájdalom, ilyen úton vagyunk. De ezt itt nem akarom kifejezni. Csak azt mondom:

Jól tette Nagyságod, hogy akár a Conventnek, akár a mi kívánságunk megértésére Jánoshidát, mint úgy látszik tenni soha nem akart, elhagyta. Mert nem mintha már sok energiát várnánk Nagyságodtól (az elhaladott kort senki meg nem tagadhatja lélekre, tette vagy annak hatása, magam érzem ezt legjobban), hanem mivel úgy illik, hogy a fej a kormány középpontján legyen, és úgy kell, hogy ennek nevében történjék minden, és úgy lehet csak, hogy minden történjék legjobban: mi amint a Conventnek kinyilatkoztattuk és mint előre hittük, ennek kívánságával találkoztunk szándékolt lépésünket szentül megtettük volna. E nyilvánosság sok kellemetlenséggel fogott járulni, tudjuk, de meg vagyunk győződve, hogy az igaz és okos szót felsőbb helyen meghallgatták volna. Az eredhető botrányt az viselendette, ki arra okot adott. Itt ismét nem akarok ezúttal bővebb fejtegetésbe bocsátkozni, csak azt jegyzem meg:

Hogy Nagyságodnak a Conventtől először alattomos, azután nyilvános elszaladása, valamint atyai szívre nem mutat, úgy arra igaz oka nem volt. A' Convent úgy nem idézte elő a megtörtént catastrophát, valamint Nagyságod nem. A' szükség akaratlanul jött ránk. Abba, ha savanyú képpel is, bele kell illeszkednünk. Ne történt volna illy roppant változás, soha eszébe nem jut a Conventnek, ha még oly különösen ment volna is egy és más, Nagyságod kormányába beleszólni. Egyes elégtelenek nélkül soha nem lesz ugyan valamely [...] szintűgy, mint egyeseket lekenyerezni nem nagy mesterségbe kerül annak, ki négy prépostság jövedelmeivel tetszése szerint rendelkezhetik, de olly egylelkűség, millyen minden összebeszélés nélkül akkor megszállotta minden házuk tagjait, csodaszerű volna ha azon ösztönből nem magyaráztathatnék igen világosan meg, miszerint életéről és fönmaradásáról ki-ki legelőször aggódik. Ha őszinte akar lenni Nagyságod, ezt magáról úgy meg fogja vallani (ámbar melléktekintetekre nézve az arány, mit nem is szükséges mondani, közöttünk ég és föld) mint íme magamról megvallom én, és nem titkolja magáról a rendből senki.

Ezen életösztön kényszerített akkor minket, a' rendünknek nemcsak jövő de jelen állapotjáról is tökéletes kormányban lévőket, tisztelettel megkérni Nagyságodat: adjon helyzetünkről fölvilágosítást, és tanácskozzék velünk a közügyről közösen. Szép és szende volt küldötteinkehez – élnek még – Nagyságodnak felelete, de nem sokára kisült, hogy az vagy csupán színlelt volt, vagy hogy azt megbánta, elgondolván: hogy ennyi pénzzel mint eddig, kénye szerint tán nem rendelkezhetik, és előbbi módja szerint (mit nem szükség jellemezni, mert Nagyságod úgyis legjobban tudja azt) ezután nem kormányozhat.

És e' kettőt valóban jó tapasztalattal el is találta Nagyságod, csakhogy ebben nem mi, hanem az időkörmények szolgálnak gátokul. Az egy részről tetemesen csökkent jövedelmi források, más részről a' ránk súlyosodott új terhek érthetőbben kiáltanak, hogysen ezt magyarázni kellene. Elég az, hogy Nagyságod akkor egy retrográd [?] lépést tett, és – de minek mondjam el, mit mindnyájan tudunk? A velünk tartott tanácskozmányban a' maga ügye mellett, mi máskor olly ritkán történik, tűzbe jött Nagyságod, és bibéjét a' „tibi conferimus” szavak kiejtésében elárulta. Ez az tehát, mire alapította eddigi eljárását Nagyságod. De ez az egyszersmind, minek az igazság ítélőszéke előtt, úgy mint Nagyságod értelmezi azt, alapja soha nem volt, soha nem lesz.

Azonban hagyjuk ezt; lesz tán idő, minthogy olly tűhegyre kezdetnek állíttatni viszonyaink, mikor ennek bővebb tárgyalása fog kívántatni. – Nagyságod válaszára térek.

Erre nézve igazítólág másodszer ezt kell megjegyezmem: Nagyságod „a' szent keresztii apát fundatiojától való megválását olvasta ki levelünkéből.” Pedig erről levelünkben szó sincs. Hanem „a' szombathelyi egész gymnasiumnak valószínűleg reánk háramlandó terhéről” van említés; és erről azért, mivel januarius hónapban az iskolai főfölygyelő Sterne [?] Ferdinánd apát úr hivatalos látogatásakor erről velünk barátságosan értekezett; tervét is nyilvánította, hogy a' keszthelyi gymnasiumon túl kellene adnunk. E' tervnek szőnyegre hozásánál eleinte a sz. keresztii apát szóba sem jött. Az iskolai főfölygyelő úr fontos okok és saját jó hajlamából szerette volna az egész főgymnasiumot rendünk kezére juttatni. 'Mi valóban az említett módon végrehajtva, reánk nézve, valamint nem dicstelen úgy gazdasági tekintetben is, csak hasznos lett volna. De meggondolva, hogy így bár egyénünkkel ugyan több, de segítve rajtunk (ez világos) e' mellett nem lesz, igen méltó aggodalomba jövénk. Ehhez járult, az igaz, egy igen tetemes mellék-körmény, melly a' terv életbe léptetését elősegítendette – mellyről azonban, tessék csak megnézni, hosszú aláírásos levelünkben egy szó sincs – a' sz. keresztii apátnak ismeretes vonakodása, mert hogy ez a' négy professor fizetésének terhe alul ki akart bújni, sőt határozottan kinyilatkoztatta, hogy ezen éven túl fizetni

nem fog, tudva volt. Jogcímül azt vitatta, hogy az alapítványi levélben ez áll: „Donec Sabariae studia philosophica duraverint”; a’ tanulmányok pedig megszűntek, mert a lyceumból gymnasium lett; tehát – Ki volt csinálva, hogy szorítani megpróbálják ugyan, de ő közel a’ tűzhez, és tudja az utakat-módokat, és pörös dolgokban favor in iudice.

Lehetett-e illy körülmények között aggodás nélkül eléje nézni a jövendőnek, nekünk, kik – – no de nem szólok. Bajainkat őszintén nem is lehet papirosra tenni.

Az apát elmozdított kérésétől, vagy inkább rászorított kötelességére. Jól van. De túl vagyunk-e már mindenem? A’ mostani fekete négy tanár, az új rendszerbeli nehézségek miatt minden áron menekülni kíván a’ tanítástól (másképp van egy kicsit nekik most, mint volt azelőtt); a’ mathematicus kapott is már plébániát. Fog-e a világi papságból valaki folyamodni, kétséges; miután a szigorú adprobatoriumnak magát alája vetni senkinek kedve nincs. Hát ha, mivel professor csak kell, rendünkre parancsolnak, hogy 500 forintért először ugyan most csak mathesisre, utóbb egyéb tanulmányokra is adjunk embert; kit állítunk ki? De ne kelljen új; ha közülünk kidül valaki, van-e mindjárt helyébe más? Néhányan itt már olyanok vagyunk, kikre nem sokáig lehet építeni: magamról legalább jó lelkiismerettel még inkább elmondhatom mindazt, mit immár régen elmondtam. Sterne látott, és szemembe mondá, hogy áldozat vagyok.

Szóval bekopogtatott már az új rendszer. (Ennek mivoltáról nem tudom, van-e Nagyságodnak ez ideig kellő ismerete.) Akkor mindjárt nem gondoskodni újonczokról, miután egynek kiképezésére legalább öt év kívántatik, igen könnyű véralkatot tanúsít. Ha ebben a Convent intézkedik, majd lett volna sérelem! De ez ne is tegyen illyest a maga kezére, míg valaki a’ prépost nevet viseli. Nagyságod Jánoshidára vette magát, és készebb volt kényelmetlenebb lakban tölteni el a’ zordon telet, hogysen a’ rend fönmaradhatásának (mert ha nem tanítunk, miért tartsanak meg bennünket?) kellekeiről a Conventtel gondoskodni. És most mégis levelében ingerülten kérdi Nagyságod: „nem tudom mit akartok velem, hogy olly hosszú aláírásos leveletekkel stb.”. Mire ismét, már e’ levélben harmadszor, igazítólag vagyok kénytelen megjegyezni: hogy mi hosszú aláírásos levelünkkel csak a’ Conventet kerestük meg, nem Nagyságodat. Azonban mit akarunk, mit kell akarnunk, ha rendünket (másról nincs is szó) menteni óhajtjuk, megmondjuk, mihelyt káptalanba összegyülekezendünk. Bajaink, még egyszer mondom, ollyszerűk, hogy azokat leírni is óvakodunk, mégpedig Nagyságod saját böcsületének és hosszú kormánya böcsületének tekintetéből óvakodunk; levelünk alá pedig azért írtuk neveinket összesen, hogy kitessek, miképpen bajainkat közösen érezzük; és panaszunk egyes elégtelenségnek kifolyása, hanem közös érzelmünké. És ezt a’ Conventtel akartuk tudatni; azért ahhoz intéztük csak az iratot, hogy az tegyen további lépéseket. Az jónak látta eredetiben leküldeni levelünket; és nekünk semmi kifogásunk ellene.

Levele folytán igen biztos hangon továbbá így szól Nagyságod: „semmit se tartsanak, meg fogok én felelni”. Adja Isten, hogy mindig mindenképpen megfeleljen! De szaporodnak az időjelek. Olvasta-e Nagyságod a Religiót? Ugyan rátapint ám nem immár a’ világi, hanem az egyházi hatóság is a’ tanító szerzetesrendek életére. Mi tesszük most egyikét a’ kerkérdéseknek. Meg van már pendítve az expediens, a’ congregatis presbyterorum. Az arra való szerzetesek fölvetnek, a’ többiekről leveszi a’ kezét még az egyház is. Villaxról igen könnyedkén csak úgy odavetve kimondatott, hogy sem egyéne, sem pénze; Richter kissé burkoltabban, de szinte kikapta a magáét. Illy körülmények között, tudván szegénységünket, nem igen hánykolódhatunk. És ha ezután érne bennünket a’ csapás, nemcsak keseregünk kellene, hanem szégyenlenünk is; de kinek jobban, mint a’ fejnek?

Azért teljes komolysággal rajta, hogy egyének képeztessenek akármi áldozattal. A’ tavali esztendő használatlanul surrant el; ezt helyre hozni többé nem lehet. Az idére függelékül tevé leveléhez Nagyságod: „hogy ha a’ szombathelyi főgymnasiumban mutatkoznának bizonyos jó magaviseletű ifjak, kik absoluto cursu rendünkbe bejönni, mint novíciusok kívánnának, annak idejében Csornán mutassák magokat”. De biz’ itt nehéz leszen most illyeneket kapni. A’ 8dik osztályban titkos puhatolás után kettő van csak, ki szerzetes kívánna lenni, és ezek sem a’ legauthenticusabbak. Győrben kellene tehát utána látni; de alkalmasint ott sincs; mert a’ főapát is ide írt, ifjakat szólítván föl a’ 6dik, 7dik és 8dik osztályból, kik benedictinusok akarnak lenni. Nem is egy könnyen fogja valaki magát ezután tanító rendi szerzetesnek szánni; hitvány igen is, de illyen nem kell, most senkinek sem lehet azután mondani: fogd a’ terniodat, és

menj iskolába. – De majd hivatalosan fölszólítom a' 8dik osztálybelieket, és ha jelentkeznének: mikor menjenek Csornára?

Megemlíthetem még, hogy kesernyés mosollyal fogadtuk Nagyságodnak a' levél végén kitett azon élczes mondatát, „hogy egymástól nem vagyunk messzire, csak a pesti lánczhíd választ bennünket”. Ha ez bötü szerint így volna, nem kellene az egylapos egyszerű levelére postán 24 pengő krajczárt fizetni.

Végre ama vélemény-különbséget illetőleg, melly Nagy Bálint ügyére nézve közöttünk fönnforgott, most már tudhatja Nagyságod, miután az újabb parancs másolata eddig bizonyosan kezénél van: hogy nem lehetett nekem, habár a' levél hozzám intéztetett is, ex officiis directorali csak amúgy egyszerűen bizonyítványt koholni és kiadni. Mert íme kifejtették (nem első eset, hogy eleinte nem írnak elég világosan), hogy igenis via directoralis officii kell a' bizonyítványnak fölterjesztetni, de kiadatnia politikai hatóságtól kell. Azért ezennel hivatalosan kérem Nagyságodat: tessék azt, mert az idő nagyon elhaladt, minél előbb megszerezni és kezemhez juttatni.

Egyébiránt miket itt majdnem egész levelemben, mint közös érzelmeket csupán nevem aláírásával (a' sok aláírásos levél, mint látjuk nem kedves) Nagyságodnak írtam, ne vegye rossz néven. A' nyíltszívűség jobb, mint a' leplezető modor és félrendszabályok. Bajaink orvoslására első lépés azoknak tisztába hozása. Más tanácsot adhat ugyan a' szenvedély, mást az, ki önérdeket legyezve hízeleg; de ki higgadtan számot vet magával, azt találandja jobb embernek, ki az igazságot előtte felfödi.

Magamat ajánlva vagyok nagyságodnak alázatos szolgája,

Szenczy Imre

Szombathelyen, május 28kán, 1851.

3. A csornai kanonokrend nagykáptalani határozataiból, 1861. augusztus 4-5.

Alattyan pör alatt van.

Jánoshidi jószágkormányzatban 185 a barom szaporulat.

A türjei prépostságban tagosztály létre jött 1858-ban Hetyefőn. E birtokban csekély terű a közlegelő, mellette fűrészeti joga is levén az előbbi 500 holdnyi birtokból a lakosságnak jutott 83 hold, így a prépostság jelen kizárólagos birtoka 517 hold.

Maradvány földekről 2600 f. pengőben fizettetés, ebből hátra van még vagy 900 forint a többi rész a türjei számadásban fordul elő.

Türjére nézve a legfelsőbb törvényszéki ítélet Pesten van a M. Curiánál.

Ami a baromállást illeti: 1856-ban Kulcsár Fábián jószágkormányzó úr át vett 2060 db birkát a bárányokkal együtt, a jelen szám: 2320, szaporulat: 260.

Jármas marha 42 db az átvételi szám, tehén volt 8, és 8 bivaly a borjokkal. Jelenleg 16 tehén, 2 bika, 20 tinó; ló volt 6, jelenleg van 7 db és 1 egy éves csikó. Sertés volt 84 db, jelenleg 125.

E birtokon, mely az épületekre nézve egészen el volt hagyva, nagyon sok történt. Jószágkormányzó úrnak elévülhetetlen érdemül föl kell említenem a szőlőnek újbóli átalakítását és szaporítását. Az épületekben több helyen nagyobb szerű újítások történtek. Ezek közt fő helyen áll a kettő torony, mely egészen újjá alakított. Egyebek közt m. ősszel az egyik birka akol mentetett meg az eldögléstől új tetőt nyervén, s most ismét a nagyobbik akol újjáalakítása vetetik folyamatba.

A jószágkormányzó hivataloknak jövőre múlhatlan kötelességökké kell tenni a havonkinti tudósítást, ide számítva rendkívüli esetekben a rögtöni értesítést. A tisztség által készítendő kimutatást évnegyedenként a jószágkormányzó úr aláírva hozzám beküldeni el ne mulasszák az egység és összhangzat eszközlése fenntartása végett.

Jövőre mindegyik kezelő minden bevételnél okmányt hozni köteles, ugyan ez a kiadásoknál is amennyire lehetséges meg fog kívántatni.

A számadásokbani pontosság és kellő szigor a rend közös érdeke, de dissertatióra(?) mindegyik kezelő bizton számot tarthat.

Jószágkormányzó és Házfőnök urak szeretettel kéretnek, hogy legyenek óvatosak a testület nevében holmi divatos aláírásoknál, kikerülhetetlen eseteknél 5-10 f(orint)ig megengedtetik utólagos megjelentés kötelme alatt.

4.1. Simon Zsigmond pannonhalmi perjel levele Simon Vince prépostnak, 1864. október 7.

D. a J. K.!

Nagyságos és Főtisztelendő Prépost Úr!

Nagyságod kegyesen nyilvánított óhajtása, és adott ígéretem következtében van szerencsém Ő Szentségének 1862i Febr. 7én kelt kemény Decretumát, úgy szinte az ausztriai Cultus Ministeriumnak 1859iki Junius 27én kiadott körlevelét másolatban megküldeni. Ez utóbbi, minthogy a' szorgalmazott egyszerű fogadalmat az osztrák birodalomban minden hatásából kivetkőzteté, s azt úgyszólván üres szertartássá tevő, volt oka annak, hogy nálunk a simplex professis elhanyagoltatott egész a legújabb ideig, midőn t. i. Ő Szentségének fentebbi valóban haragosnak látszó Decretuma értesünkre esett, de csakis mellék úton. Folyamodásainkra Rómából még eddig semmi választ nem kaptunk. Ha ez megérkezik, azon hiedelemben, hogy Nagyságodnak kedves szolgálatot teendek, annak tartalmát bátor lesznek tisztelettel közleni.

Hinni akarom, mert szívemből óhajtom, hogy Nagyságod drága egészségének épségét már eddig teljesen visszanyerte. Mélt. Főapátunk egészségi állapota folyvást egyenlő. Igen örvendetes hatással volt reá Nagyságtoknak minapi szíves látogatása, valamint a' Méltóságos váczí Püspöké is, ki Öreg-Czelli zarándoklásából visszatérve kegyes volt hozzánk betekinteni, és tegnap ment innen Zirczre. Én néhány nap óta náthahurut bajjal vesződöm, mire a' lelkigyakorlatok fárasztó vezénylete, és pogány időváltozás mellett igen könnyű volt szert tennem. Még nem emlékszem, hogy illy korán fűttetni kénytelenítettünk volna!

Egyébiránt csekélységemet Nagyságod tapasztalt úri kegyeibe ajánlva megkülönböztetett őszinte tisztelettel vagyok Nagyságodnak alázatos szolgálója

Simon Zsigmond Perjel

Sz. Mártonban, October 7-én, 1864.

4.2. Simon Zsigmond pannonhalmi perjel levele Simon Vince prépostnak, 1864. október 17.

Nagyságos Uram!

Ígéretem szerint sietek Nagyságodat értesíteni, hogy tegnap este megérkezett Rómából a' válasz ama kettős folyamodványunkra, melyekben kértük Ő Szentségét 1., hogy azon 12 egyénnek, kik az *előttünk ismeretlen* 1862i Febr. 7i Decretum ellenére, szerzetünkben solenniten profiteáltak, professióját resanálni, revalidálni

kegyeskedjék; 2., hogy azokat (3) kik ezek közül presbytereknek, és kik (7) diaconusoknak ordináltattak, azon esetre, ha a Decretum ellenére történt fogadalmuk érvénytelen volna, s ezen ordináltatás által valami censurába estek volna, ettől őket fölloldozni méltóztassék.

Ő Szentségének, illetőleg a' Sz. Congregatiónak kegyelmi irata a' holnapi consistoriumunkban fog kihirdettetni. Azonban annak érdekes tartalma a' következőkben összpontosulni látszik a' mennyire egy átolvasásból megértettem: Ő Szentsége tekintetbe vevén a' '62i Decretumnak nem tudását, azokat, kik így igneranter solenniter profiteáltak, és már részint presbytereknek, részint diaconusoknak ordináltattak – és mindazokat, kik ezen ordinatio miatt bármi módon érdekelve volnának, minden suspensio, irregularitas, vagy más censura alól fölmenteni –, továbbá ezen már ordinatusoknak igneranter helytelenül történt solennis professióját resanálja, reconvallidálja, de azon föltét alatt, hogy az illetők írásbeli nyilatkozatot adjanak magukról, hogy Ő Szentségének e kegyelmével élni akarnak, és hogy ezen irat, valamint a nyert dispensatio is a professionale protocollumban megjegyztessék, és a' kegyelmi decretum a szerzet archivumában fentartassék. Azoknak inscinter történt solennis professióját pedig, kik még ordinálva nincsenek, Ő Szentsége ezen resanatióban nem részesíti, hanem azt csak, mint simplex professiót rendeli tekinteni, úgy, hogy az általuk tett professio napjától számítandó három év múlva újra ünnepélyes professióra kellend őket bocsátani. Végre meghagyatik, hogy jövőben jobban alkalmazzuk magunkat a római rendeletekhez.

Kívánván ezt Nagyságoddal sietve bizalmasan tudatni, magamat Nagyságod kegyeibe ajánlom, és megkülönböztetett tisztelettel vagyok Nagyságodnak alázasos szolgálója

Simon Zsigmond

Sz. Mártonban, October 17én, 1864.

U.I. Nem kétlem, minapi leveletem, melyben egy pápai és egy ministeri határozat másolatát átküldöttem, Nagyságod kezéhez kapta.

5. A pannonhalmi perjelnapló bejegyzéseiből, 1871-1872.

1871. október 5., csütörtök: „este felé a Premontrei prépost, Simon Vincze Ő Nagysága, hozzánk hozta rendének nevendékét, Polgár Dénest, ki főapáti engedély mellett a Theológiát (2nd évi lesz) hallgassa.”

1871. október 6., péntek: „Főapát Úr több rendtárssal a prépost tiszteletére kint a prelaturában evett; ebéd után a Főapát és Prépost Urak kirándultak Nyalkára, Tarjánba.”

1871. október 7., szombat: „9 óra tájban a Főapát Úr vendégjét kivitte Ölbőre, hol ebéden is lesznek; este felé haza jöttek.”

1871. október 8., vasárnap: „a Csornai Prépost ebéd után távozott.”

1872. szeptember 24., kedd: „délután érkezett hozzánk Polgár Dénes azon csorna-premontrei nevendék, ki a legközelebbi tanévben a 2-anni theológiát hallgatta a mi nevendékeinkkel, és ezekkel vizsgát is tett, de privatim is tanult, és így privatim a dogmaticából Szombathelyen, és az egyházi történelemből a mi theologiai tanárunknál, Bonifácznál tette, s így egy évben négy fontos theologiai tárgyból tett vizsgát, mert most is a végből jött ide, hogy az egyházi történelemnek 2^{ik} részéből vizsgát tegyen, s vele együtt egy Dallos [József] nevü concliens.”

1872. szeptember 25., szerda: „Polgár Dénes premontrei nevendék reggeli 7 órakor tette le a vizsgát az egyházi történelemnek 2^{ik} részéből; 8 órakor távozott társával.”

6. Fekete Emil irgalmas rendi perjel levele Simon Vince prépostnak, 1871. július 12.

Nagyságos és Főtisztelendő Prépost Úr!

Főtisztelendő Árvay Gergely földi maradványai eltakarítása ügyében mindent elkövettem, hogy rendjéhez és rangjához illőleg eltemettessék. A temetésnél a szertartást Nagyságos Ippolyi Arnold egri kanonok úr végezte segédlettel, a testet beszentelvéen kórházi lelkészünk váltotta fel a pontificanst a temetőbe segédlettel együtt kikísértük számos ösmerősei és Akadémia küldöttei kíséretében. A boldogult öreg úr saját kívánatára dr. Batiszfalvi Intézetéből egy vele lévő ösmerőse által magát hozzánk kívánta szállíttatni, a megjövetelénél a fő orvos és fő gyógyszerész jelenlétében a leltárt felvettem, és nála lévő tárgyakat feljegyeztem, az ide 1., alatt mellékeltem íven van szerencsém bemutatni. Pénz összeg nála 207 Ft 67 Kr és egy körmöczi arany csak találtatott, kérdezvén tőle van e még valahol pénze vagy más érték tárgyai, erre válaszolta, hogy nincs egyéb. A halotti jelentéseket folyó hó 8án és az arany órát, ezüst szelenczét 9én menesztettem postán a többi tárgyakat egy rekeszbe csomagolva pedig 12én Gyurkovits szállító Pesten Csornára Nagyságodnak készbesítés végett által adtam. Ez alkalommal a boldogultnak Julius 11én véghez ment temetéséről bátorkodtam a Jegyzéket 2., alatt kézbesíteni, melly térsen 302 Ft 20 Kr.

A nála talált pénz: 207 Ft 67 Kr; egy darab arany: 5 Ft 85 Kr; összesen: 213 Ft 52 Kr. Eszerint több kiadás térsen: 88 Ft 68 Kr, melly több kiadási összeget, a házunk pénztárából előlegesen fedeztem, melly összeget, u. m. 88 Ft 68 Krt adandó alkalommal megküldeni alázatosan esedezem.

Fogadja Nagyságod alázatos hódolatomat, maradok kiváló tisztelettel alázatos szolgálja

Fekete Emil

irgalmas rendi perjel

Kelt Budán, 1871. Julius hó 12én.

7. A nagykáptalan határozataiból, 1898. április 12.

(1.) Jövőre a rendünkbe való fölvétel bizonyos formák szerint történik, és pedig úgy, hogy az eddigi gyakorlattól eltérőleg ezentúl rovatos ívvel pályázat hirdettetik. Ezen rovatos íven (minősítvényi táblázaton) fel lesz tüntetve a pályázó fiatalember összes életkörülményei mellett, az is, hogy milyen szaktudományhoz van hajlama. E rovatos íveket, melyek megállapított minta szerint nyomtatva lesznek, a rend perjele február 15-én küldi szét május 15-ig visszavárolag. A beérkezett pályázatok a perjel elnöklété alatt a rendi káptalan bíráló széke elé kerülnek. A rendi káptalan aztán a kellően megrostált pályázatokat fölterjeszti Praelatus úrnak, ki maga elé rendeli azokat, kiket a rendi káptalan fölvételre alkalmasaknak ítél, s azok közül eszközli a fölvételt. Az időközben jelentkezők ugyanezen bizottmányhoz utasítják. Az ujoncz növendékek arra alkalmas állandó mester vezetésére bíztatnak.

(2.) Az ujoncznövendékek a próba év alatt az érettségi tananyaguk – különösen választott szaktárgyuk, valamint a magyar s német nyelv – ismétlésére kötelezettek egy Csornán, vagy a rend valamely intézetében alkalmazott és arra alkalmas szakember utasításai és időnkénti ellenőrzései alatt. Ezen szakember tanulmányi ellenőrködése alatt maradnak a növendékek míg csak tanári képesítésüket el nem nyerték. Tartoznak még a növendékek a próbaév alatt 2 évi theológiából kompendim szerint vizsgáltatni. A hátralévő két évi theologia végzésére a budapesti Központi Papnevelő Intézetbe küldetnek.

Megtartassék-e valaki a noviciatus után, vagy sem?

Erről a magister információja alapján a rendi káptalan határoz. Így szintén a solemnis professio felett is a jelölt rendes helyi alkalmaztatásának házfőnökétől vett információk alapján, vagy ha az illető az egyetemen volna, a számára rendelt szakember információja alapján a rendi káptalan határoz. Solemnis professióra szakvizsga tétele előtt senki ne bocsáthassék. Minden személyes ügyben titkos szavazattal történjék a döntés.

(3.) Az ujonczenövendékek a felvételi lapon, melyet a perjel állít ki, elősorolt felsőruhát és fehéreneműt tartozzanak magukkal hozni. A próba év alatt az ujonczenövendékek semmiféle illetményt, sem pénzben, sem ruhában ne kapjanak. Kivételes esetben azonban a magister jól megokolt ajánlatára némi ruhabeli segély adható legyen, úgyszintén a Karácsonykor és Húsvétkor szokásos graezionálé.

(4.) A theologia elvégeztével a rendi növendékek egyetemi tanulmányaik végzésére 2 vagy esetleg 3 éven át Budapesten maradnak, s ott az első évben alapvizsgát, a másodikban szakvizsgát tartoznak tenni. Egyetemi tanulmányaik elvégeztével a törvény által előírt próba évre h. tanárnak helyezettnek ki, vagy pedig valamely szaktanár mellé, quasi segédül osztatnak be. A próbaéves helyettes tanár, szóval minden szakvizsgát tett solemni rendtag, szakvizsgájától számított két év alatt tartozik paedagogiai vizsgát tenni.

(5.) Az eddigi szokás, hogy a klerikusok a rendtől kapott 200 Ft quasi illetményen maguk gondoskodtak osztályzatukról, nem bizonyodván be jónak, ezután a klerikusok ily természetű szükségleteiről következőképpen gondoskodik a rend:

I. éves theologus (nem noviczius) kap 6 inget, 6 gatyát, 6 zsebkendőt, 6 p. harisnyát, 3 törlőkendőt, 24 ligulát és 2 kollárét. II. (éves) theologus kap 3 inget, 3 gatyát, 6 zsebkendőt, 3 p. harisnyát, 3 törlőkendőt, 12 ligulát és 1 kollárét. Minden évben egy nyári és téli nadrágot, nyári kabátot minden két évben, téli kabátot pedig az egész tanulmányi ideje alatt egyet. Kalapot minden évben egyet, továbbá két pár cipőt és két pár talpalást minden évben. A II. (éves) theologusnak kirendelt ruhabeli illetményt kapják a többi növendékek is egész solemnis professiójukig. A theologusok kapnak ezen felül havi 5 Ftot, az egyetemi hallgatók pedig havonként 10 Ftot.

(6.) A tanulmányaikhoz szükséges könyveket a növendékek a kirendelt szakember utasításai és ellenjegyzése mellett a tanári könyvtárakból kapják. Amennyiben azok ott föltalálhatók nem lennének a szakember dolga lesz beszerzésükről gondoskodni. Minden a tanárképzéshez szükséges könyv a gymnasiumok könyvtárainak kezelésében legyen tartva. A már eddig beszerzett könyveket a tanári könyvtárak szükségéhez mértén megosztják maguk között.

(7.) Ha személyes kérdések körül való intézkedés szüksége úgy hozná magával, hogy a klerikust (theologust) kellene h. tanári minőségben alkalmazni, úgy annak évi illetménye a jövőben 300 (háromszáz) Ft legyen. Ekkor magától értetődik a természetben kijáró ruhára és illetményre már igényt nem tarthat, hanem eme szükségleteiről maga tartozik gondoskodni. Minden rendtag, midőn hivatalos – tehát tanári – minőségben először alkalmaztatik, egyszersmindenkorra kap 100 Ftot berendezkedési segélykép.

(8.) Ünnepeles fogadalmas h. tanár 500 Ftnyi illetményt kap. Ha azonban tanári alkalmaztatásának második évében tanulmányait végkép be nem fejezte, minden évben 100 Ft huzaték le illetményéből egész 300 Ftnyi minimalis összegig.

(9.) Azok a rendtársak, kik tanulmányaikat még teljesen be nem fejezték, házgondnoki állásra és minden olyan állásra, amely a gymnasiumi működés körén kívül esik, inkompatibilisek.

(10.) ... Mindazok a fiatal rendtagok, a kik jelenleg Budapesten vannak egyetemi tanulmányaik végzése végett, s azok a kik a mostani rendtagok közül jövőben lesznek még csak az egyetemre kiküldendőök, ha két illetve három egyetemi év végzése és egy évi h. tanári minőségben való ténykedés után szakvizsgát nem tesznek az első évben 100 Ft, a másodikban 190 Ft és a harmadikban 200 Ft fizetés levonással sújtatnak.

A kik pedig tanári alkalmaztatásban vannak, miután egyetemi tanulmányaikat már teljesen bevégezték, azok az 1898/99. tanév folyamán szakvizsgát tenni tartoznak ellen esetben fizetésükből az első évben 100 Ft, a másodikban 190 Ft és a harmadikban 200 Ft fizetés levonással sújtatnak. A paedagogiai vizsgálat teljesen hasonló intézkedés alá esik.

(11.) A rendi tanár képzés kapcsán határozza el a nagykáptalan, hogy minden a minősítéssel összefüggő dolog egy törzskönyvbe beiktattaték és ebben minden egyes rendtárs személyi ügyei, melynek többi között születése, rendbelépése, fölavatása, tanulmányai, a diszpozíciók stb. nyilvántartatnak. E törzskönyvet a titkár vezesse.

(C.) [...] A mostani rendi, vagy kis káptalan helyébe „rendi káptalan” néven oly új kormánytanács lép, mely úgy a tanácsadásban, mint a munkában meg bír küzdeni feladatával. E rendi káptalan tagjai lesznek a praelatus úr elnöklete alatt: a perjel, annak megbetegedése esetén rendi statutumaink értelmében helyette az alperjel, a keszthelyi és szombathelyi házfőnök, a rendi számvevő, a csornai, keszthelyi és szombathelyi háznak egy-egy egy évre választott tagja, végül a titkár, mint jegyző.

A rendi káptalan hatáskörébe tartozék: az ujoncznövendékek pályázati kérvényének elbírálása és az alkalmasoknak fölvetelre való fölterjesztése a praelatus elé, a simplex és solemnis professio kérdéseiben dönteni, a rendi kiadások költségelirányzatait megállapítani, az összes számadásait fölülvizsgálni és a praelatust a rend összes kormányzati ügyeiben szóval és tettel közreműködve támogatni.

A csornai, keszthelyi és szombathelyi házak részéről egy évi mandatummal a rendi káptalanba delegálandó tagok választása mindig tanév végén, az iskolai alakuló gyűlésen történik, illetőleg Csornán augusztus végén eszközöltetik a választás.

(D.) Ezentúl minden ünnepélyes fogadalmat tett rendtag, ki a rend kebelében működik a nagykáptalani részvételre jogosított. Oly rendtag, aki elbocsátólevéllel a rend kebelén kívül működik, csak külön meghívás alapján jelenhetik meg a nagykáptalanban. Szükséges azonban, hogy ekkor az egyes házak arról gondoskodjanak, miszerint a házfőnökökön kívül minden házból, értve Csornát, Keszthelyt és Szombathelyt legalább 3 rendtag mulhatlanul megjelenjék a káptalanban. A nagy káptalan hatásköre: választja a praelatusnak a rendi káptalan meghallgatása mellett eszközeit 3as jelölése alapján 3 évi időtartamra a perjelt, alperjelt és a rendi számvevőt, előterjesztést nyer a rendi káptalan összeállítása nyomán az egyik nagykáptalantól a másikig lefolyt rendi eseményekről.

A nagykáptalan minden 3 évben és pedig a Husvét másnapját követő kedden tartatik.
